

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

שמואל בולוצקי

1. שונות פונולוגית בעברית המדוברת

למעט ההבחנה בין העברית הישראלית הסטנדרטית לעברית הישראלית שבפי בני עדות המזרח (ראה Blanc, 1964), קשה לדבר על דיאלקטים בעברית המדוברת בת זמננו. לפיכך יוגבל הדיון בשונות הפונולוגית בעברית המודרנית לשונות סגנונית, במיוחד בקצב הדיבור או בדרגת הפורמליות, שהם הסיבה העיקרית לגיוון פונטי בכל דיאלקט שהוא.

"דיבור לא-פורמלי" מזהה לעתים קרובות עם דיבור מהיר, אך סגנון הדיבור אינו בהכרח זהה לקצב הדיבור, על אף שבשניהם עשויות להיות מעורבות תופעות פונולוגיות דומות. דיבור מהיר מתקשר בדרך כלל עם צמצום והידמות, אך אלה אינם בהכרח השלכות של קצב הדיבור; סגנון דיבור לא-מוקפד מתקשר לעתים עם אותן תופעות ממש. נראה כי התוכן הרגשי ומיגוון גורמים פסיכולוגיים וסוציולוגיים הם הקובעים את מידת תשומת הלב שאדם מקדיש לדיבורו. תשומת לב רבה יותר תבטיח כי יושגו מטרות הביטוי, ואילו תשומת לב פחותה יותר תאפשר צמצום והידמות טבעיים (תופעת "קלות הביטוי"). אך תשומת לב מופחתת אינה מונעת בהכרח הגברה בקצב הדיבור: לעתים קרובות, מהיר יותר קצב הדיבור הטבעי של אדם בהקשרים לא פורמליים מזה שבמצבים פורמליים יותר, והקצב המהיר עצמו עשוי להביא לצמצום. זאת משום שכאשר משך הזמן קצר יותר, רב הסיכוי שהיסודות הטבעיים הניתנים לצמצום אכן יצומצמו מסיבות הכרוכות ב"קלות הביטוי". כך שבדיבור לא-פורמלי, הן סגנון דיבור לא-מוקפד והן קצב טבעי מהיר עשויים להוביל, כל אחד לחוד, לצמצום ולהידמות. בו בזמן, הן הסגנון והן הקצב עשויים להתלכד ולהביא לאותה תוצאה ממש, מסיבות של "קלות ביטוי". כך מראה שוקי (Shockey, 1974) כי:

- א. כאשר מדובר בשני מבעים דומים הנהגים באותו קצב, המבצע הרגוע/השיחתי מצומצם יותר, דהיינו, תהליכי צמצום והידמות מרבים להתרחש בסגנון הרגוע.
- ב. כאשר מדובר בשני מבעים, האחד (בדרך כלל הרגוע/השיחתי) בקצב מהיר יותר מהשני, יהיה המבצע המהיר מצומצם יותר.

במילים אחרות, הסגנון עשוי להיות בלתי-תלוי בקצב, כך שניתן לצמצם יותר מבלי לדבר בהכרח מהר יותר, אך בו בזמן, הצמצום עשוי להיות גם תלוי-קצב. להלן כמה המחשות למקצת התהליכים האחראים לשונות הפונטית בעברית הישראלית, בעיקר כפונקציה של קצב הדיבור ושל מידת תשומת הלב היחסית.

1.1 השמטת תנועות

1.1.1 צמצום ה- e

התנועה "המינימלית" e עשויה להישמט כשאינה נחוצה עוד לתיקון חריגות בסולם הצליליות. כדי להבין מדוע e כזאת מופיעה בכלל, עלינו להרחיב מעט את הדיבור על הייררכיית הצליליות — או על היפוכה, הייררכיית החוזק העיצורי. אם לפשט את הצגת הדברים, ניתן להגדיר צליליות ככמות האנרגיה המשוחררת והמושמעת במהלך הגיית מקטע (סגמנט) פונולוגי, ואילו את החוזק העיצורי כאנרגיה הבלתי נשמעת המושקעת בתהליך הייצור עצמו. כך, a היא המקטע הצלילי ביותר בעברית: מסלול הקול פתוח לרווחה, עם חסימה מינימלית של זרם האוויר, וכל האנרגיה הנוצרת משוחררת ונשמעת. עיצור כמו t , לעומת זאת, נשמע בקושי, שכן רוב האנרגיה הכרוכה בהגיתו מתמקדת בחסימת מסלול הקול, ולמעשה, מעט מאוד מהאנרגיה הזאת אכן מושמעת. התנועה הנהגית בעקבות ה- t היא שמשחררת את רוב האנרגיה הכרוכה בהפקת הקול. מכאן ש- t הוא אחד העיצורים "החזקים ביותר", אך בו בזמן בעל צליליות נמוכה ביותר. אם נארגן את רשימת המלאי הפונולוגי בסדר צליליות עולה (או על-פי חוזק עיצורי יורד), נתחיל בהגאים פוצצים כמו t , ונמשיך בחוככים, לדוגמה f , שבהם החסימה אינה מלאה; אחריהם יבואו האפיים כמו m , ואחריהם השוטפים, כגון l , שבהם החסימה חלשה יחסית, ובעקבותיהם התנועות למחצה כמו y , שבהן החסימה מינימלית. בתנועות אין חסימה כלל, אך תיתכן הצרה של הפתיחה: דרגת הפתיחה מווסתת את כמות האנרגיה המשוחררת — תנועות גבוהות הן צליליות פחות מתנועות אמצעיות, תנועות אמצעיות צליליות פחות מתנועות נמוכות. חשיבות מושג הצליליות טמונה בכך שהוא מאפשר לנו להגדיר את מבנה ההברה ביחס למרכיביה. להכרה

יש התחלה עיצורית אופציונלית, פסגת צליליות הכרחית, וקודה עיצורית, אופציונלית גם היא. פסגת הצליליות היא בדרך כלל תנועה, אך עשוי להיות גם עיצור הברתי המתפקד כפסגת צליליות, כמו במקרה של n ב-*button* [bA-tʌ]. ההברה חייבת להיות בנויה כך שהצליליות תגדל בהדרגה מתחילת ההברה ועד פסגת הצליליות, ותקטן בהדרגה מן הפסגה לקראת סוף הקודה. לדוגמה, במילה כמו *blunt*, *blAnt*, ה-*l* צלילית יותר מאשר ה-*b*, ואילו *A* היא הפסגה. בקודה, ה-*t* צלילית פחות מה-*m*. אי-אפשר לסדר את העיצורים, בין אם בהתחלה ובין אם בקודה, בכל דרך אחרת: אי-אפשר להגות **blAnt*, **lbAnt* או **lbAtn* כהברה אחת. אם נרצה לשמור על כל העיצורים ברצף **lbAnt*, לדוגמה, יהיה עלינו לפרק רצף שאינו ב-*רביטוי* באמצעות תנועה, לדוגמה *le-bA-ten*; או לפרק להברות עצמאיות את העיצורים הצליליים שאינם במקומם ולהפוך כל אחד מהם לגרעין של הברה נפרדת, לדוגמה, *l-bA-tn*. לכן, למשל, מסיבה, שבמבנה העמוק היא בעלת שתי הברות, דהיינו *msi-bá*, ממומשת כבעלת שלוש הברות על פני השטח *mè-si-bá*. הנה מספר המחשות דומות:

- (1) *yè-la-dím* 'ילדים' (השווה *kla-vím* 'כלבים')
lè-va-ná 'לבנה' (השווה *cta-ná* 'קטנה')
nè-ša-má 'נשמה' (השווה *bra-xá* 'ברכה')
mè-ti-xá 'מתיחה' (השווה *bdi-xá* 'בדיחה')
rè-ši-má 'רשימה' (השווה *sti-má* 'סתימה')

לעומת האנגלית, בעברית אי-אפשר לתקן פגיעות בהיררכיית הצליליות על ידי מתן מעמד הברתי לעיצורים צליליים, כפי שניתן לעשות באנגלית ב-*button* [bA-tʌ], למשל. דוברי העברית יכולים לפרק רצפים שאינם בני ביטוי רק באמצעות תנועה, לדוגמה:

- (2) *fi-lim* או *fi-lem* 'פילם' / *film* / *šercl* 'הרצל' < *hér-cel*

כאשר לעיצור צלילי הממוקם שלא על פי סולם הצליליות, קודמת תנועה בצורך נתמך (פרוקליטי), כמו *a* "ה"א היידוע", *ba* 'ב', וכו', או תנועה במילה סמוכה כדיבור מקושר, הכנסת ה-*e* אינה הכרחית עוד. הכורח הוסר מכיוון שהתנועה המקדימה עשויה למשוך את העיצור הצלילי אל הקודה וליצור בכך חלוקה שונה להברות. ישנה אפשרות, אם כן, לוותר על *e* בסביבות כאלה (כולוצקי תשנ"א):

- (3) 'המסיבה' àm-si-bá ~ a-mè-si-bá 'מסיבה' mè-si-bá
 'הילדים' ày-la-dím ~ a-yè-la-dím 'ילדים' yè-la-dím
 'שלושה ילדים' šlo-šáy-la-dím ~ šlo-šá yè-la-dím
 'חולצה לבנה' xul-cál-va-ná ~ xul-cá le-va-ná 'לבנה' lè-va-ná
 'הנסיכה' àn-si-xá ~ a-nè-si-xá 'נסיכה' nè-si-xá
 'הרשימה' àr-ši-má ~ a-rè-ši-má 'רשימה' rè-ši-má

e עשויה להישמט גם במוספיות כדיבור לא מוקפד/מהיר. מוספיות נוטות יותר לצמצום מאשר גזעים. הן צורות קצרות בעלות אינפורמציה מוגבלת, המקודדות מושגים מנטליים זמינים (Ariel, 1999; 1998). דרגת הזמינות הגבוהה שלהן לנמען, וכן תדירות הופעתן הגבוהה, מקילות מאוד על שחזורן, אף משרידים פונטיים מינימליים (Bolzky, 1977; 1982; 1999b) וכן Bolozky and Schwarzwald (1990). כך:

- (4) u mèlaméd ivrít ~ 'הוא מלמד עברית' ùmlamédivrít
 i tèlaméd otò ivrít ~ 'היא תלמד אותו עברית' itlamédotòivrít
 tešév be-šéket ~ 'תשב בשקט!' tšév bešéket
 a-xéder ~ 'תסדרי מיד את החדר!' cadrímiyát(axéder)
 i sogéret et a-délet ~ 'היא סוגרת את הדלת' isogértadélet
 bá lexà laléxet le-séret ~ 'בא לך ללכת לסרט?' bálxalaléxetleséret
 ani rocé še-tavò a-érev ~ 'אני רוצה שתבוא הערב' anirocéštavóaréev

לעתים עשויה ה-e להישמט גם בגזעים, בתנאי שהם שכיחים דיים:

- (5) raíta kvar et a-séret a-zè? ~ 'ראית כבר את הסרט הזה?'
 raítakvartasértazè?
 לעומת
 raíta kvar et a-kétem a-zè? ~ 'ראית כבר את הכתם הזה?'
 raítakvartakétmazè?

ככלל, העברית אינה מאפשרת כפילות עיצורים פנים-מורפמית:

- (6) od ló raíti zalelán kazè ~ 'עוד לא ראיתי זללן כזה'.

לעומת

- od ló raíti šakrán kazè ~ 'עוד לא ראיתי שקרן כזה'.

i šätetá šalóš kosót ~ 'היא שתתה שלוש כוסות'.

לעומת

'היא קנתה שלוש כוסות' *i kantá šalóš kosót*.

'היא חגגה את יום ההולדת שלה אתמול' *i xàgegá et yóm a-ulédet šelà etmól*.

לעומת

'היא חשבה שהוא שחכ שיום ההולדת שלה היום' *i xašvá še-ù šaxáx še-yóm a-ulédet šelà ayóm*.

עם זאת, כדיבור לא-מוקפד/מהיר עשויה *e* להיבלע, גם אם בדרך כלל שומרים עליה כדי למנוע כפילויות כאלה:

(7) *odlóráftizallánkazè ~ 'עוד לא ראיתי זולן כזה' od ló raíti zalelán kazè*
išattá šalóš kosót ~ 'היא שתתה שלוש כוסות' i šàtetá šalóš kosót
i xàgegá et yóm a-ulédet šelà etmól
 'אתמול' *ixaggátayómulédetšelàetmól*

על פי רוב, *e* צרויה אינה נוטה להישמט, מפני שהמשקלים $CeCuC$ ו- $CaCe$ מסומנים כיוצאים מן הכלל, או בשל שיוך למשקלים $CiCuC$ (קיבוץ, טיפול וכו') ו- $meCiCa$ (מסיבה, מגילה וכו'). עם זאת, *e* כזאת אכן נשמטת ברצף הכולל מוספית תדירה, כגון *anló mvín ani ló mevín* להלן:

(8) *šèrutím* 'שירותים' *a-šèrutím* 'השירותים' **àšrutím*

tèrucím 'תירוצים' *a-tèrucím* 'התירוצים' **àtrucím*

màsexá 'מסכה' **masxá* 'מגפה' **magfá*

אבל: *ani ló mevín áf milá mimá še-hu omér* 'אני לא מבין אף מילה ממה שהוא אומר'
anló mvín áf milá mimášuumér

e לא מוטעמת מידמה לעתים קרובות לתנועה הלא מוטעמת הבאה אחריה ברצף התנועות שנוצר עקב אוכדן עיצור סדקי או לועי:

(9) */šè'oním /* 'שעונים' *< šèoním < šdoním < šo:ním < (šoním <)*
/nè'umím / 'נאומים' *< nèumím < nùmím < nu:mím < (numím <)*
/mè'humá / 'מהומה' *< mèumá < mùmá < mumá < (mumá <)*
/sè'ará / 'סערה' *< sèará < sàará < sa:rá < (sará <)*
/bè'ayót / 'בעיות' *< bèayót < bàayót < bayót < (bayót <)*
/tè'udá / 'תעודה' *< tèudá < tùudá < tu:dá < (tudá <)*

(*mirím* <) *mi:rím* < *mìrím* < *mèirím* < 'מאירים' /*mè'irím* /
 (*šimúm* <) *šimúm* < *šiamúm* < 'שעמום' /*šì'amúm* /

הצורה הקצרה צוינה בסוף הנגזרת בסוגריים כדי להצביע על שכיחות מופחתת, שהרי אצל רוב האנשים נשמר לפחות שריד כלשהו מאורך התנועה הכפולה, והוא סימן להשתמרותו בפריטים הלקסיקליים של העיצור שאבד. אך יש יוצאים מן הכלל. יש דוברים לא-ילידיים, ממוצא אירופי, שלעולם לא ישמרו על זכר כזה, אפילו לא בתחומי הגזע. להלן כמה דוגמאות (שמעון פרס, דצמבר 1999 בשיח טלוויזיוני על המשא ומתן עם סוריה):

lècarí < *lecàarí* < 'לצערי' /*lecà'arí* / (10)

aní mamín < *aní maamín* < 'אני מאמין' /*aní ma'amín* /

im šolím oti < *im šòalím oti* < 'אם שואלים אותי' /*im šò'alím 'oti* /

עם זאת, במוספיות ובנתמכים (clitics), רווחת מאוד האופציה של התנועה הקצרה (שוב, בשל התדירות הגבוהה, יכולת השחזור הקלה וזמינותן של המוספיות):

lasbír < *làasbír* < 'להסביר' /*lèasbír* (11)

laxnís < *làaxnís* < 'להכניס' /*lèaxnís*

lapíl < *làapíl* < 'להפיל' /*lèapíl*

larím < *làarím* < 'להרים' /*lèarím*

likanés < *liikanés* < 'להיכנס' /*leikanés*

ližaér < *ližaér* < 'להיזהר' /*leižaér*

liṭlabéš < *liṭlabéš* < 'להתלבש' /*leiṭlabéš*

liṭragéz < *liṭragéz* < 'להתרגז' /*leiṭragéz*

šikanés < *šiiKANés* < 'שייכנס' /*šeikanés* (12)

šitlabéš < *šiiṭlabéš* < 'שיתלבש' /*šeitlabéš*

šipól < *šiiPól* < 'שייפול' /*šèipól*

šiyú < *šiyú* < *šiiyú* < 'שיהיר' /*šèiyú*

התקצרות (שוב, בדרך כלל במוספיות) מתרחשת כמובן גם בכל רצף של שתי תנועות זהות, הנוצר בעקבות אובדן עיצור סדקי או לועי:

tavór < *ta:avór* < 'תעבור' /*tà'avór* (13)

nazór < *na:azór* < 'נעזור' /*nà'azór*

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

evír < e:vír < 'העביר' hè:evír
ovár < o:vár < 'הועבר' hò:ovár

1.1.2 השמטת תנועות אחרות

i עשויה להישמט גם היא כדיבור לא-מוקפד/מהיר, בדרך כלל במוספיות:

~ *čkeví bešéket* ~ *tškeví bešéket* ~ 'תשכבי בשקט!' ~ *tškeví bešéket* (14)
škevíbešéket

~ *cgór tadélet* ~ *tsgór tadélet* ~ 'תסגור את הדלת!' ~ *tisgór et adélet*
sgórtadélet

ctalékmipó ~ *tstalék mipó* ~ 'תסתלק מפה!' ~ *tistalék mipó*

tkašéritò ~ *tkašér itò* ~ 'תתקשר איתו!' ~ *títkašér itò*

dzaérmiména ~ 'תזוהר ממנה!' ~ *tízaér miména*

kansíabáyta ~ *tkansí abáyta* ~ 'תיכנסי הביתה' ~ *tíkansí abáyta*

אלה הן צורות גוף שני עתיד המתפקדות כציווי. בולוצקי (1979) הראה כי מה שנראה כחזרה אל הציווי הנורמטיבי בעברית המדוברת הוא למעשה עתיד המשמש כציווי, כשהתחילית מצומצמת או 'מקופדת'. נראה כי המניע לנטייה לקצר הוא להעצים את דחיפות הפקודה. ההוכחה כי מדובר בצורות עתיד מצומצמות המשמשות כציווי, ולא כחזרה לציווי הנורמטיבי, היא שהצורות בעלות הסיומות אינן על-פי הצורה *CiCCV* הנורמטיבית (לדוגמה, *šixví* 'שכבי'), אלא *CCeCV* (*škeví*), שברור כי היא *tiCCeCV* (*tškeví*) מקוצרת. עם זאת, *i* בדרך כלל אינה מצטמצמת בפריטים לקסיקליים רגילים כגון:

(15) **átmokót < 'התינוקות' a-tìnokót* **àšrím < 'השירים' à-šírím*

שלוש התנועות האחרות, *o*, *u*, *a*, הן בדרך כלל יותר עמידות בפני הישמטות כדיבור לא מוקפד. עשויה להישמט בנתמכים ובמילות תפקוד מסוימות, כמו 'באותו/אותה/אותם'.

(16) *hu kibél oto miyád < 'הוא קיבל אותו מיד' u kibél to miyád*

הישמטות ה-*o* מתרחשת גם בפריטים לקסיקליים פשוטים, כגון 'רוצה', שבשל תדירותם הגבוהה קל לשחזרם מהצורה המקוצרת:

(17) *an.ló rcé ldabér ~ 'אני לא רוצה לדבר איתו' ani ló rocé ledabér itò*
itò

עם זאת, ככלל, תנועות מעוגלות עמידות יותר בפני השמטה. קשה לקבוע אם עמידות זו טבועה בהן או לא, שכן לעתים רחוקות בלבד הן מופיעות במוספיות. u נשמטת לעתים רחוקות, לדוגמה:

(18) $an(i) \text{ ló } ?m\text{xaná} < \text{'ani} \text{ ló } \text{m}\text{xaná}$ 'אני לא מוכנה'

דוגמה זו עשויה לשמש הוכחה לעמידות טבעית של u בפני הישמטות, במיוחד מפני של- x צליליות נמוכה יותר מאשר ל- m , ומכאן שצפוי שתישמט (על-פי 'חוק המגע' של ונמן Vennemann, 1988, בנקודת המגע בין שתי הברות C_1, C_2 , הצירוף המועדף הוא היות C_2 בעלת צליליות נמוכה יותר מ- C_1). היות ש- u איננה נשמטת כאן, ניתן היה לראות בכך תמיכה בטענה שהיא חסינה בפני הישמטות בכלל. אך קשה להישען על כך, בשל נדירותה של u במוספיות. a ניתנת להשמטה במספר נתמכים/מילות תפקוד, כמו 'אתה/אתם'. לדוגמה:

(19) $ta \text{ mvín} \text{ otí} \sim \text{'atà} \text{ mevín} \text{ otí}$ 'אתה מבין אותי?'

ולפעמים במוספיות, כמו:

(20) $ani \text{ mènata}\text{xat} \text{ et} \text{ hamišpát} \text{ aze} \text{ káxa}$ 'אני מנתחת את המשפט הזה
 $ani \text{ mnata}\text{xat} \text{ et} \text{ à} \text{ mišpát} \text{ aze} \text{ káxa}$ ~ 'ככה'

למרות דוגמאות אלה, a ניתנת להשמטה פחות מאשר i או e . הדבר מתבהר כאשר משווים את נטייתן להישמט בסכיבות דומות, כשבהן צפויות היו להשמטה. a עמידה בפני מספר תהליכי התקצרות אקראיים:
 (א) היא מנועה מהשמטה בצורות הציווי, כמו ב-'תקום' $takúm$:

(21) $takúm \text{ miyád} < \text{'tkúm} \text{ miyád}$

(ב) הסיכוי שתושמט לאחר הטעם הוא קטן יותר. לדוגמה, ב-'פרח' $pérax$ במשפט:

(22) $tén \text{ li} \text{ lèhar}\text{fax} \text{ et} \text{ hapérax} \text{ hazè}$ 'תן לי להריח את הפרח הזה' ~ $tén \text{ li}$
 $laríax \text{ t} \text{ a?pérx} \text{ azè}$

אף על פי שאין זה בלתי אפשרי, סביר פחות לצפות ל-' $pérx$ בדיבור לא-מוקפד מאשר ל-' ser , כפי שצוין לעיל.
 (ג) היא אינה מושפעת ממרכזו תנועת הקידומת (התת-תקני) i ל- e בבניין הפעיל, לדוגמה:

שונות פונולוגית ומורפולוגית כעברית המדוברת

(23) *hesbir* < 'הסביר' *hisbir* *hidgiš* < 'הדגיש' *hedgiš*

אך לא ב: *masbir* 'מסביר' **mesbir* או ב: *madgiš* 'מדגיש' **medgiš*

בולוצקי (Boložky, 1999a) תיאר בפרוטרוט את המרכז בכניין הפעיל. הוא קשור בחלקו במעצקים *heCiC* < *hiCiC* ו-*heCiC* < *hiCiC*, לדוגמה:

(24) *hipil* 'הפיל' < *hepil* *mapil* 'מפיל' < *mepil*

hicig 'הציג' < *hecig* *macig* 'מציג' < *mecig*

hevin 'הבין' < *hivin* *hekim* 'הקים' < *hikim*

hinhig 'הנהיג' ~ *inig* ~ *enig* (אבל **menig*)

hid'ig 'הדאיג' ~ *idig* ~ *edig* (אבל **medig*)

תהליך ה-*hipil* < *hepil* מתרחש ללא ספק כאנלוגיה ל-*heCiC*, שהוא המשקל השכיח יותר. התהליך ההפוך, שבו *e* הופכת ל-*i*, כמו *evánti* 'הבנתי' < *ivánti*, הוא ללא ספק פחות נפוץ. התפתחות *hif'il* < *hef'il* היא בחלקה הרפיה פונטית, ובחלקה אנלוגיה. המעטק האנלוגי משקף את דרך הגרוניות (לדוגמה, *hexlit* 'החליט'), וכן את ההרחבה הגוברת והולכת של דגם ההכרה הפתוחה *heCiC*, שאינו מוגבל לקבוצת 'הקים' *hekim* המקורית. כעת הוא כולל שינויי *hipil* 'הפיל' < *hepil*, וצורות *heCiC* שנוצרו כתוצאה מאובדן הגרוניות, כמו ב-*hinhig* 'הנהיג' < *henig*; *hid'ig* 'הדאיג' < *hedig* (המעטק האחרון טרם הושלם; עדיין לא ניתן לתעד **medig*). נראה כי השינוי *hif'il* < *hef'il* נובע משילוב של מורפולוגיה ושל הרפיית *e* < *i*. *o* < *u* ב-*muamad* 'מועמד' < *moomad* אינו שווה ערך, שכן *u* היא ציין מובהק של הסביל, ומכאן עמידותה בפני צמצום. העובדה כי המרכז ל-*e* אינו משפיע על *a* — **mesbir* — היא הוכחה נוספת ליציבות ה-*a* בהשוואה ל-*e* ול-*i*. יש להדגיש שאף על פי שניתן היה לצפות כי *i* תושפע באותו אופן בתחילית של בניין התפעל, לא מתרחש בה כל מרכז. *i* בכניין התפעל נשמרת בפרדיגמה כולה, וזה מבליט אותה ותורם ליציבותה. בכניין הפעיל, לעומת זאת, ה-*i* ממומשת בזמן עבר בלבד. מרכז מסוג *hif'il* < *hef'il* מצוי גם בסוג הדיבור "הצפוני" (כנראה), האופייני לצפון תל אביב ולדוברים ממעמד הביניים ומהמעמד הגבוה בסביבה. לא ברור האם מדובר בתת-דיאלקט הרווח במיוחד בין הצעירים בני המעמד הבינוני והגבוה הלא-"דרומי", ומושרש יותר בפי נשים מאשר בפי נערים ובפי הומוסקסואלים, או שמדובר במישלב סגנוני. דיבור זה מתאפיין בדרך כלל ב"קלילות ביטוי", בהצרה יחסית של התנועות, ובנוסף להשמטות, חלה בו גם מחוככות נוסח האנגלית הבריטית:

- (25) *t(s)əvdekí li* < 'תבדקי לי' *tivdekí li*
xəməš šəót < 'חמש שעות' *xaméš šaót*
xəvərót < 'חברות' *xaverót*
məxnəsáim < 'מכנסיים' *mixnasáim*
əláxnu < 'הלכנו' (h) *aláxnu*
kəntí(s)i < 'קניתי' *kaníti*
Kət(s)əm < 'כתום' *katóm*
t(s)ətbənána < 'תות בננה' *tút banána*

1.1.3 סבירות להשמטות ב"דיבור לא-מוקפד" במקרא
 נראה כי לרבים מתהליכי הצמצום/ההשמטה שתוארו לעיל יש תקדימים בעברית
 המקראית. וריאנטים מצומצמים אחדים עשויים היו לנבוע משילוב של מספר
 גורמים, שכל אחד מהם היה "קדוש מכדי להיפסל" בעת קביעת הקנון המקראי.
 אך ייתכן גם כי רבים מהם משקפים שונות סגנונית ומישלבית, וכי חלק מהם
 נבעו מהשפעת צמצום פונטי בדיבור לא-מוקפד על ביצועיהם של סופרי סת"ם.
 כשמעתיקים כמות גדולה של חומר, נוהגים להגות את המילים כדי להגביר
 את יעילות ההעתיקה, ואז ניתן ליפול במלכודת של תופעות "קלות הביטוי",
 שברוך זו ימצאו את דרכן אל הייצוג האורתוגרפי. להלן כמה המחשות:

- (26) וַיִּרְפוּ, ירמיהו ו', י"ד וַיִּרְפוּ ('אֶת שְׂבַר בַּת־עַמִּי'), ירמיהו ח', י"א
 תַּחֲטְאֵנִי, תהלים נ"א, ט' אַחֲטָנָה (אותו שורש), בראשית ל"א, ל"ט
 חֲמָה, איוב כ', י"ז חֲמָה, איוב כ"ט, ו'
 שְׂאֲלֵתִי, שמואל א' א', כ"ז שְׁלֵתָךְ, שמואל א' א', י"ז
 וְתִזְרְנִי, תהלים י"ח, מ' וְתִזְרְנִי, שמואל ב' כ"ב, מ'
 תְּאוּמִים, בראשית ל"ח, כ"ז תוּמָם, בראשית כ"ה, כ"ד
 רְאֵמִים, תהלים כ"ט, ו' רְמִים, תהלים כ"ב, כ"ב
 הַבְּאֲרֹתַי, שמואל ב' כ"ג, ל"ז הַבְּרִי הַיָּמִים א' י"א, ל"ט
 שְׂאֲרִית, דברי הימים ב' ל"ד, ט' שְׂרִית, דברי הימים א' י"ב, ל"ט
 (28) לְהַגִּיד, מלכים א' י"ח, י"ב לַגִּיד (כתיב; קרי: לְהַגִּיד), מלכים ב' ט', ט"ו

לְשִׁמְד, ישעיהו פ"ג, י"א	לְהַשְׁמִיד, ישעיהו י', ז'
לְבִיא, ירמיהו ל"ט, ז'	לְהַבִּיא, ירמיהו מ"א, ה'
לְעֵבִיר, שמואל ב' י"ט, ט"ז	לְהַעֲבִיר, שמואל ב' י"ט, ט"ז
לְשִׁמְעַ, תהלים כ"ו, ז'	לְהַשְׁמִיעַ, דברי הימים ב' ה', י"ג
לְחַטֵּיא, קהלת ה', ה'	לְהַחְטִיא, מלכים א' ט"ז, י"ט
לְמַרְזֵת, ישעיהו ג' ח', תהלים ע"ח, י"ז	לְהַמְרֹזֵת
לְשִׁבִית, עמוס ח', ד'	לְהַשְׁבִּית, תהלים ח', ג'
לְרִאֲתָכֶם, דברים א', ל"ג	לְהַרְאֹת, דברים ג', כ"ד
לְנַחֲתֶם, שמות י"ג, כ"א	לְהַנְחִיחֶם, נחמיה ט', י"ט

ובְּכַשְׁלוֹ, משלי כ"ד, י"ז	ובהַכְּשָׁלָם, דניאל י"א, ל"ד	(29)
לְרִאֲוֹת, שמות ל"ד, כ"ד; דברים ל"א, י"א;	לְהַרְאֹת, מלכים א' י"ח, ב'	
ישעיהו א', י"ב		
לְעֵנֹת, שמות י', ג'	לְהַעֲנוֹת	
בְּהַרְג, יחזקאל כ"ו, ט"ו	בְּהַהַרְג	
בְּעִטָּף, איכה ב', י"א	בְּהַעֲטָף	

	פך גם בעברית המשנאית:	(30)
לִיטְהַר	לִיְהַרְג	לְהַעֲנוֹת
לִיִּסְקַל	לִיִּכְנַס	בְּהַהַרְג
לְהִיגְזֹז ~ לִיגְזֹז	לְהִינְשֵׂא ~ לִינְשֵׂא	בְּהַעֲטָף
	לְהִישָׁבַע ~ לִישָׁבַע	

(31) לְאַלְהֵיִם, שמות כ"ב, י"ט לְאַלְהֵיִם (מופעים רבים)
בְּאַלְהֵיִם, תהלים פ"ו, ח' בְּאַלְהֵיִם, בראשית ג', ה' ועוד

אל הדוגמאות הבאות ניתן להתייחס כהיפוכו של הכלל מן הדיבור הלא-מוקפד שהיה לתקני, דהיינו התהליך הטבעי לְ+ה < ל, כְּ+ה < כ, כְּ+ה < פ, במהופך:

צפוי וְלִקְרָדְמִים	(32) וְלִקְרָדְמִים, שמואל א' י"ג, כ"א
צפוי לְרָפָה	לְהַרְפֶּה, שמואל ב', כ"א, כ'
צפוי בשדה	בהשדה (כתיב), מלכים ב' ז', י"ב
צפוי כחלנות	כְּחַלְנוֹת, יחזקאל מ', כ"ה
צפוי וְלִגְרִים	וְלִגְרִים, יחזקאל מ"ז, כ"ב

צפוי פֿחֶכֶם	כֶּחֶכֶם, קהלת ח', א'
צפוי לָלוּ	לְהָלוּ, דניאל ח', ט"ז
צפוי בְּדָרֶךְ	בְּהַדְרֶךְ, נחמיה ט', י"ט
צפוי לחוֹמָה	לְהַחֲוֹמָה, נחמיה י"ב, ל"ח
צפוי לַעֲם	לְהַעֲם, דברי הימים ב' י', ז'
צפוי לְגֵדוֹד	לְהַגְדוֹד, דברי הימים ב' כ"ה, י'
צפוי לַמִּזְבֵּחַ	לְהַמְזַבֵּחַ, דברי הימים ב' כ"ט, כ"ז

בעוד שהדוגמאות שלהלן הן אולי פרי תהליך דיבור לא-מוקפד,

- (33) /כִּיְהוּדָה/ < כִּיְהוּדָה > [כִּיְהוּדָה] (ה־y נעלמת לחלוטין)
 /לִיְהוּדָה/ < לִיְהוּדָה > [לִיְהוּדָה]
 /מִיְהוּדָה/ < מִיְהוּדָה > [מִיְהוּדָה]

הדוגמאות הבאות הן, שוב, מעין היפוך של התופעה:

- (34) מִיִּשְׂרָאֵל, דברי הימים ב' כ', י"א
 מִיִּשְׂרָאֵל, דניאל י"ב, ב'

עוד היפוך אפשרי:

- (35) דָּלְלוּ, ישעיהו י"ט, ו'
 סְכַבְּוּנִי, תהלים קי"ח, י"א
 שְׂדוּנִי, תהלים י"ז, ט'

1.2 השמטת עיצורים

גם עיצורים עשויים להישמט. ככלל, עיצורים צליליים נוטים יותר להישמטות בדיבור לא-מוקפד ו/או מהיר, שוב ביחס ישיר לתדירות המורפמה הנדונה. סיכויי השמטת העיצור תלויים (ככל הנראה) במיקומו בסולם הצליליות. העיצור הצלילי y הוא זה שסיכוייו להישמט הם הגדולים ביותר, כמו בדוגמאות הבאות:

- (36) *yisraél* < 'ישראל' < *israél*
yicxák < 'יצחק' < *icxák*
yèladím < 'ילדים' < *èladím*
aní yesapér lexá < 'אני אספר לך' < *ani sapérxa*
xàyalím < 'חיילים' < *xàalím*

הברת CV שבה הפרש הצליליות בין C ל-V הוא מינימלי, אינה הברה מועדפת (אין מספיק ניגוד בין מרכיביה). לכן yi הוא הצירוף הפחות יציב מכולם, כפי שרואים בהידמות $icxák < yicxák$ — אלא אם כן yi מוטעמת, כמו ב- $yídiš$, וגם אז מדובר רק בשימור אופציונלי של ה-y. גם ye אינו יציב במיוחד: $yèladím$ ממומשת לעתים כ- $èladím$ כדיבור לא-מוקפד, וב- $anì sapérxa$ נשמטת הברה שלמה.

האם yu ו-yo יציבים כמו ya? אם כן, הרי זה בזכות ההבדל הגדול יותר בצליליות בין העיצור לתנועה — לא רק הקדמיות אלא גם המעוגלות — המרחיקה את התנועות הללו ממקום הפקת ה-y, כך שהניגוד באיכויות העיצור והתנועה מוסיף יציבות להברה.

העיצור הצלילי הבא שסיכוייו להישמט גדולים הוא l, במיוחד במילים דקדוקיות — כפונקציה של תדירות הופעתו ושל יכולת השחזור, אך גם של הטעמה חלופית (חילופים סדירים בין הברות מוטעמות ולא מוטעמות):

(37) $amárti lexá$ 'אמרתי לך' < $amártilxá$ < $amártixá$. כך גם עם $xém$...
'לכם'

$à-xavér šelxá$ 'החבר שלך' < $àxavér šexá$

קצת פחות תדיר:

(38) $amárti lax$ 'אמרתי לך' < $amártiyàx$ (עם הגה מעבר, כמו ב'משיח' 'רוח': $mašíyax$, $rúwax$).

$ganvú lanu et hatík$ 'גנבו לנו את התיק' < $ganvú lanù tatík$ < $ganvú$
 $wanù tatík$

$xavál šeló$ 'חבל שלא' < $xavá šeló$

$ál tavó$ 'אל תבוא!' < $á tavó$

$à-xavér šel rína$ 'החבר של רינה' < $àxavér šerína$

$kól káx$ 'כל-כך' < $kokáx$

$bèsofó šel davár$ 'בסופו של דבר' < $bèsofóšdavár$ ~ $bèsofóždavár$

$tafsík lèvalbél et amóax$ 'תפסיק לבלבל את המוח!' < $tafsíkvalbél tamóax$

$maspík ledabér štuyót$ 'מספיק לדבר שטויות' < $maspík dabér štuyót$

העיצורים הצליליים האחרים מגלים הרבה פחות נטייה להישמט. הראשון מביניהם הוא m:

pněše < mpněše < 'מפני ש' mipněše (39)

אחריו *n*:

aní ló mevín al má atá mēdabér (40)
nló mvín almátamdabér

r, שאינו הגה צולל בעברית הישראלית (הכללית), כי אם חוכך, ממוקם נמוך יותר בסולם הצליליות:

cəxlaléxet < ɲcəx laléxet < 'אני צריך ללכת' aní caríx laléxet (41)
oxdín ~ órex dín ~ 'עורך דין' oréx dín

1.3 תהליכי הידמות ומיזוג עיצורים

תהליכי הידמות עיצורים יוצרים שונות, כגון הידמות קוליות:

<i>kšarím ~ 'גשרים' gšarím</i>	<i>tiskór ~ 'תזכור' tizkór (42)</i>
<i>nižbór ~ 'נשבור' nišbór</i>	<i>nitfók ~ 'נדפוק' nidfók</i>
<i>migdáš ~ 'מקדש' mikdáš</i>	<i>tizgór ~ 'תסגור' tišgór</i>
<i>(kfár ~) gvár ~ 'כבר' kvár</i>	<i>(kfíš ~) gvíš ~ 'כביש' kvíš</i>
<i>yaxdór ~ 'יחדור' yaxdór</i>	<i>yaxzór ~ 'יחזור' yaxzór</i>

בעברית הישראלית, הידמות הקוליות היא מקדימה. הקוליות עשויה להתחיל כהכנה לחוסם (obstruent) קולי, ועל ידי כך החוסם הלא-קולי שלפניו הופך לקולי (לדוגמה, *tizgór* 'תסגור' ~ *tizkór*). ברומה לכך, גם הפסקת קוליות יכולה להקדים, כהכנה לקראת החוסם הלא-קולי הקרב ובא, וזה יגרום לחוסם הקולי לאבד את קוליותו (כמו ב-*tizkór* 'תזכור' ~ *tiskór*). הידמות הקוליות אינה בגדר חובה; למעשה זהו תהליך שהתרחשותו תלויה במידת אי-ההקפדה. יש סיכוי רב יותר שיתרחש כשתשומת הלב פחותה יותר, אבל גם קצב הדיבור יוצר תנאים נוחים להידמות מן הסוג הזה. ייתכנו מקרים שוליים, כמו *raxvá* 'רכבה', שבו קטן יותר הסיכוי שהווריאנט הצפוי [*raɣvá*] אכן יתממש, ככל הנראה מפני ש-*[ɣ]*, מקבילו הקולי של */x/*, קרוב מדי ל-*r* הענבלי, שהוא המימוש העברי הסטנדרטי של */r/*, ומפני ש-*[ɣ]* ו-*[v]* קרובים מדי זה לזה בצליליותם. עם זאת, ככלל, התהליך אוטומטי למדי. במתח הקבוע בין הנטייה הטבעית להקלה על הדיבור על ידי השמטות והידמויות לבין הצורך לשמור על הבחנות סמנטיות באמצעות הבלטת הבדלים, הידמות הקוליות היא מקור קבוע

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

לדאגת הטהרנים. הם עומדים על המשמר למנוע עמימות בזוגות מינימליים, כמו *tizkór* 'תזכור' < *tiskór* לעומת *tiskór* 'תסקור'. נראה כי מאז ומתמיד היה זה מקור לדאגה. התלמוד מזהיר את קוראי התורה כי "צריך להתיז למען תזכרו", וכי "צריך להתיז כי לעולם חסדו".

סוג הידמות פחות מובן מאליו הוא זה של עיצור אפי שיני לוילוני לפני עיצור וילוני — פחות ברור מאליו מפני שהעיצור האפי וילוני אינו פונמה עצמאית בעברית. תהליך זה מתרחש בהכרח כששני ההגאים מופיעים בקודה של אותה הברה, ולעתים קרובות למדי גם כאשר העיצור האפי נצמד לעיצור וילוני בכוח המשיכה של תנועה מוטעמת בהברה סמוכה:

(43) *mankál* 'מנכ"ל' *maṅkál* *pinkás* 'פנקס' *piṅkás*
tánk 'טנק', *tánkim* 'טנקים' *tánkist* 'טנקיסט' *tánkist*
ánḡliya 'אנגליה' *ánḡliya* ~ *ánḡliyá*
(תואר בנקבה)

כפי שהראה בולוצקי (Bolzky, 1980), מיזוג עיצורים מתרחש כאשר שילוב של סותם-חוכך הופך ליחידה אחת מחוככת בדיבור לא-מוקפד/מהיר (מבחינה אקוסטית, ההבדל בין רצף של סותם וחוכך למחוכך הוא שבאחרון, משך ההיגוי של הסותם ארוך יותר ממשך ההיגוי של החוכך), לדוגמה:

(44) *itašú* 'התעטשו' *itačú* *aét šelò* 'העט שלו' *aéčelò*
tsúmet lév 'תשומת לב' *cúmet lév*
et sára 'את שרה' *ecára* *tzuzá* 'תזוזה' *dzuzá*
xág saméax 'חג שמח' *xàksaméax*

כפי שצוין לעיל, עיצורים כפולים עשויים (באופן לא סדיר) לצוץ בתוך תחומי המורפמה רק בדיבור לא-מוקפד/מהיר. בחציית גבול מורפמי הם עשויים להופיע בכל סגנון דיבור:

(45) *avád+ti* 'עבדתי' ~ *aváti* ~ *aváti*
šavát+ti 'שבתי' ~ *šaváti* ~ *šaváti*
exlát+ti 'החלטתי' ~ *exláteti* ~ *exláti*
yašán+nu 'ישנו' ~ *dán+nu yašánu* ~ *dánu* 'דנו'
eván+nu 'הבנו' ~ *evánu*
/hit+dardér 'התרדרר' / *fidardér* ~ *idardér*

על פי בולוצקי (1997), אי־הכנסת ה־*e* בין *d* ל־*t* בצורות מסוג /*ʃhit+dardér* / מוסברת בכך שהתהליך מתרחש רק ברצפים שמעורב בהם צורך נטייה (/ *ʃhit+* / הוא צורך גזירה), ואי־הכנסת ה־*e* ב־*dánnu* (/+*nu* /) הוא צורך נטייה) נועדה למנוע ייחוס מוטעה לשורש הכפול ד.ג.נ. במקום השורש הנכון ד.ו.ג., אילו נוצרה הצורה **dánenu* (או ש.ג.נ. במקום י.ש.ג.נ. לו התקבלה הצורה **yašánenu*). בדיקה מחודשת של הנתונים אצל בולוצקי (בהכנה לפרסום: Bolozky, forthcoming) מעלה כי הסיבות נעוצות בבסיס פונולוגי מוצק יותר. ההימנעות מ־**dánenu* מעוגנת בכך שהברת ה־*ne* אינה אופטימלית בשל הבדל הצליליות המינימלי בין *n* ל־*e*, ואילו ההימנעות מ־**hitèdardér* נובעת ממיקומו החריג מאוד (ולכן בלתי־רצוי) של טעם משני על ה־*e* האפנטטית.

על כל פנים, התפוצה בדיבור הנוכחי היא כזו ש־*iddardér* אינו ממומש בדיבור לא־מוקפד מקושר; רק *idardér* מתועד. הוא הדין פחות או יותר במקרי +*nu* כמו *yašánnu*, שבררך כלל ממומשים כ־*yašánu*. סוג ה־*avátti* אכן מופיע בדיבור מקושר, אך לעתים נדירות יותר מאשר *avádeñ*. בולוצקי (בהכנה לפרסום) סבור שהסיבה לכך נעוצה בהשפעת הייצוג האורתוגרפי על המימוש הפונטי: בעוד ש־*t*: ב־*savát(e)ti* מיוצג תמיד בשתי תי"ו, ה־*n*: של *yašán(n)u* וכד' מיוצג בנו"ן אחת בלבד.

1.4 גוף ראשון יחיד בעתיד

בעברית מדוברת ניתן להבחין לעתים קרובות בווריאציה הבאה:

(46) *anì avó* 'אני אבוא' < *anì yavó* ~ *nyavó* ~ *navó* (השווה גם נוימן תש"ס)

anì eléx 'אני אלך' < *anì yeléx* ~ *nyeléx* ~ *neléx*

anì axlít 'אני אחליט' < *anì yaxlít* < *nyaxlít* < *naxlít*

anì adabér itò 'אני אדבר איתו' < *anì yedabér itò* ~ *àndabér itò*

ndabér itò

anì extóv 'אני אכתוב' < *anì yixtóv* < *anì iixtóv* < *ànixtóv* ~ *nixtóv*

anì eškáv 'אני אשכב' < *anì yiškáv* < *anì iškáv* < *àniskáv* ~ *niškáv*

ההסבר שהציע בולוצקי (Bolozky, 1984 ; 1999b):

1. פרדיגמת העתיד הנורמטיבית אחידה למדי, למעט גוף ראשון יחיד. בבניין פיעל, לדוגמה, הצורה היא *edaber* לכל אורך הנטייה, למעט גוף ראשון יחיד, שבו היא *adaber*. כך שהלחץ להאחדת הפרדיגמה מוליד את הצורה *anì edaber* עבור 'אני אדבר'.

2. בעקבות ה-*i* של שם הגוף הראשון 'אני' *ani*, מוכנס הגה מעבר *i*: *ani* *ani yedaber < edaber*.
3. כעת, לאחר שהתמזגו צורות גוף ראשון יחיד וגוף שלישי יחיד, חובה לקיים את שם הגוף 'אני' כדי לשמר את הבידול הסמנטי בין השניים.
4. מבין צורות הגוף הראשון והשני בפרדיגמת העתיד, צורת גוף ראשון יחיד היא הפחות שקופה מכולן; אין היא כוללת ולו שריד לשם הגוף הפרוד, שכן בעברית ישראלית אין מבטאים את הסותם הסדקי ב-*adaber*. כל שאר הצורות שומרות על שרידים משמות הגוף הפרודים שלהן בצורה החבורה של נטיית הגופים. אמנם צפוי היה ששמות הגוף הראשון והשני יתגלו כעודפים בהיותם חלק מההקשר המייד, אך עובדת העדר ציין הגוף בצורת המדבר מחייבת בכל זאת את ה-'אני' המפורש.
- ישי נוימן (תש"ס) מצביע על מימוש לא-מוקפד חליפי המתייחס ל-*ani* *niftor < ani eftor ét ze, nelex < nyelex < ani elex, navo < nyavo < avo ed ze*. כך שניתן גם לטעון כי בסגנון מוקפד יותר, 'אני' הוא בגדר חובה בגוף ראשון יחיד לא רק כדי להבדיל מגוף שלישי יחיד, אלא גם כדי להבדיל בינו לבין גוף ראשון רבים, שם אין שם הגוף נשמר לרוב.

1.5 מימוש הסותם הסדקי (או התמזגותו עם הגאים אחרים)

ayéled < hayèled 'הילד' *ani < 'אני'* (47)

ivrit < 'עברית' *al < 'על'*

לעתים רחוקות ממומש הסותם הסדקי אל"ף [י] בעברית הישראלית, בין אם מדובר באל"ף או בעי"ן במבנה העומק. במקרים שבהם הוא מושמע, הוא מהווה גלישה לעבר תנועה המוטעמת בחוזקה, בדרך כלל לשם הנגדה:

(48) *amárti kar'á, ló kará* "אמרתי "קראה", לא "קרה"

amárti mitpa'éret, ló mitbagéret "אמרתי "מתפארת", לא "מתבגרת"

זהו מימוש פונטי טבעי: טעם חזק 'מתוגבר' על ידי סותם סדקי, כמו באנגלית: *I said [évi], not jealousy*. באנגלית, ניתן אפילו לשמוע זאת בהגייה פורמלית מוקפדת של רצף בן שתי תנועות, כמו ב-*co[ó]rdinate, co[ó]perate*. כאשר ל-*h* העברי, יש דוברים הנוטים לשמר אותו, אחרים ממזגים אותו עם [פ], אך לרוב ממומש ה-*h* כאפס בדיוק כמו הסותם הסדקי, אלא אם כן הוא מודגש בהבלטת יתר:

(49) *maér maér! ~ ma'ér ma'ér! ~ 'מהר מהר!*

הדבר נכון גם לגבי /h/ האנגלי, כפי שמוכיחה ההשוואה בין *a [h]fstory* 'היסטוריה' לבין *an h[=0]istórical event* 'אירוע היסטורי', לדוגמה.

1.6. הטעמה מלעילית בעברית הישראלית

במערכת הפועל העברי הטעם הוא מלעילי בסכיבות הבאות:

(א) כאשר הסופית היא *et* (השווה טעם מלעילי בסגוליים להלן), לדוגמה:

(50) 'כותבת' *kotévet* 'מדברת' *medabéret*
'מתלבשת' *mitlabéšet* 'נזכרת' *nizkéret*

(ב) כאשר סופית מתחילה ברצף CV (עיצור-תנועה), כגון:

(51) 'ישבתי' *yašávti* 'ישבנו' *yašávnu* 'דיברת' *dibárta*
'דיברנו' *dibárnu* 'קניתי' *kanítí* 'קנינו' *kanínu*

(ג) בכל הצורות (פרט לבינוני) בנטיות מסוימות, כולל בניין הפעיל, לדוגמה:

(52) 'הסבירה' *(h)isbíra* 'יסבירו' *yasbíru*
'תסבירי' *tasbíri* 'הבינו' *(h)evínu*

צורות של נטיות שורשים מגזרת ע"ו בבניין קל, כגון:

(53) 'קמו' *kámu* 'יקומו' *yakúmu*
'שרו' *šáru* 'ישירו' *yašíru*

(בעברית מדוברת גם צורות כגון קָמָה כבינוני נהגות במלעיל: *káma*).

נטיות ה'כפולים' בבניין קל, כגון:

(54) 'הגנה' *(h)egéna* 'יגנו' *yagénu*

לחלופין, ניתן לומר שבמקרים כאלה הטעם יציב, דהיינו אינו נעתק מצורת הבסיס לסימות המצטרפת אליה, כך שהצורה הנטויה מלעילית גם היא. ישנה גם הקבוצה הגדולה של שמות העצם הסגוליים, כגון:

(55) 'כלב' *kélev* 'ספר' *séfer* 'בוקר' *bóker*
'מקטרת' *miktéret* 'תזמורת' *tizmóret* 'נחל' *náxal*
'פרח' *pérax* 'סלע' *séla* 'משלחת' *mišláxat*

ניתן לטעון כי קבוצת הסגוליים כוללת אף את צורות הפועל בצורת הבינוני המסתיימות ב-*et* (ראה *kotévet* 'כותבת' וכו' לעיל).

שנות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

אלה הן הסביבות העיקריות בהן יש הטעמה מלעילית בדקדוק הנורמטיבי. ברירת המחדל של הטעם בעברית הישראלית היא בהברה האחרונה (הטעמה מלרעית), בין אם מדובר במוספית ובין אם לאו. עם זאת, ניתן לשאול את השאלה האם טעם מלרעי הוא אכן ברירת המחדל הטבעית בעברית הישראלית (ראה נוימן תש"ס). יש קבוצות מילים מוגדרות היטב, שבהן הטעם הוא בדרך כלל מלעילי, כמומחש להלן:
(א) שמות פרטיים, כגון:

'משה' <i>móše</i>	'רינה' <i>rína</i>	'שמואל' <i>šmúel</i> (56)
'אביגדור' <i>avígdor</i>	'עדינה' <i>adína</i>	'חיים' <i>xáim</i>
'מנחם' <i>menáxem</i>	'ישראל' <i>isráel</i>	'נחמה' <i>nexáma</i>

כששמות פרטיים מוטעמים בהברה האחרונה, ברור מאליו כי ההקשר נורמטיבי ופורמלי (מאוד).

(ב) מונחים הלקוחים ממשחקי ילדים ו"מונחון" בני נוער, כגון:

<i>ríšon</i> 'ראשון', צעד ראשון במשחק כגון 'קלאס' (לעומת <i>rišón</i> התקני)
<i>kláfim</i> 'קלפים' (לעומת <i>klafim</i> התקני)
<i>búlim</i> 'בולים' (לעומת <i>bulim</i> התקני)
<i>cfóni</i> 'צפוני', מצפון תל-אביב (לעומת <i>cfoní</i> 'צפוני', בצפון המדינה)
<i>mícim</i> 'מיצים', בקבוקי מיץ (לעומת <i>micim</i> כסוגי מיץ)

(ג) כינוי לבני לאומים זרים ולתושבי אזורים גיאוגרפיים, כגון:

'הולנדי' <i>holándi</i>	'סורי' <i>súri</i>	'שבדי' <i>švédi</i> (58)
'תל-אביבי' <i>telavívi</i>	'בת-ימי' <i>batyámi</i>	'חולוני' <i>xolóni</i>
		'ירושלמי' <i>yerušálmi</i>

אך אין זה תמיד כך. שמות בני לאומים, שהיו בזמנו חלק מן ההקשר הארצי-ישראלי-יהודי, 'הוחיו' בטעם מלרעי נורמטיבי, לדוגמה *anglí* 'אנגלי', *germaní* 'גרמני'. אך תצורות טבעיות מאוחרות יותר העדיפו את החלופה המלעילית, המוכרת יותר והפורמלית פחות (ראה נוימן תש"ס).

(ד) כמה משמות בני המשפחה, כמו:

'אימא' <i>íma</i>	'אבא' <i>ába</i> (59)
'סבתא' <i>sávta</i>	'דודה' <i>dóda</i>

(ה) הטעם מלעילי גם במספר פריטים אינדיווידואליים שכיחים מאוד, כמו:

(60) *glída* 'גלידה' *tíras* 'תירס'
acbaa šémít 'הצבעה שמית' (תקני: *šémít*)

(ו) דפוסי הטעמה מלעילית חדשים צצים בסלנג בן-ימינו, לדוגמה *CCéC+a*, לשמות עצם מופשטים, מעין מקבילה דיבורית ל-*CCiC+a*:

משמעות	מקור	משמעות	צורה
מיואש (מ'שבור זין', (<i>švur záin</i>)	<i>šavuz</i>	דיכאון, ייאוש	<i>švéza</i> 'שבזה'
דפוק	<i>dafúk</i>	'היות דפוק'	<i>dféka</i> 'דפקה'
נפלא	<i>ganúv/magnúv</i>	מצב נפלא	<i>gnéva</i> 'גנבה'
חנוק	<i>xanúk</i>	הרגשת מחנק	<i>xnéka</i> 'חנקה'
מסריח	<i>masríax</i>	סירחון	<i>sréxa</i> 'סרחה'

(ז) הטעם אינו מועתק למוספית הנטייה בראשי תיבות ובמספר פריטים לקסיקליים שכיחים:

(62) *rasárim* ~ 'רס"ר' *rasár* *mankálim* ~ 'מנכ"ל' *mankál*
avatíax 'אבטיח' ~ *avatíxim* 'אבטיחים' (משמש במקשות בלבד)
cxókim ~ 'צחוק' ~ *cxók* *tút* ~ 'תות' ~ *tútím*
 רגעי הנאה'

הטעם יציב באותה מידה במרבית המילים השאלות. נראה כי כאשר הדוברים אינם מצייתים להעדפה הנורמטיבית המלרעית, משתלטת ההטעמה המלעילית הטבעית על לשון הקרבה ועל הדיבור הלא-פורמלי (שריד להשפעת תת-רובד יידי וערבי?).

לדיכוטומיה בין הטעמה מלרעית להטעמה מלעילית יכולות להיות השלכות פרגמטיות על ההוראה. כפי שצוין לעיל, תיאור מימושי הסותם הסדקי בהברות מוטעמות הטעמה יתירה פותר דר-משמעות פוטנציאלית ('קראה' לעומת 'קרה'); הוא הדין לגבי זוגות מינימליים שההבדל ביניהם הוא רק מיקום הטעם, לדוגמה:

(63) *bóker* 'בוקר' (תחילת היום) לעומת *bokér* 'בוקר' (רועה בקר)
rácu 'לרוץ, הם, עבר' לעומת *racú* 'רצו' (לרצות, הם, עבר)
bánu 'בנו' (מילת היחס 'ב'+אנו) לעומת *banú* 'בנו' (לכנות, הם, עבר)

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

ולגבי זוגות מינימליים של שמות פרטיים מסוימים לעומת שמות עצם רגילים כלליים, כגון:

לעומת 'חיים' <i>xáim</i> (שם עצם, לחיוו	(64) <i>xáim</i> 'חיים' (שם פרטי)
לעומת 'שושנה' <i>šošaná</i> (פרח)	<i>šošaná</i> 'שושנה' (שם פרטי)
לעומת 'רינה' <i>riná</i> (שמחה)	<i>riná</i> 'רינה' (שם פרטי)
לעומת 'אילן' <i>ilán</i> (עץ)	<i>ilán</i> 'אילן' (שם פרטי)

1.7 תפוצתו של הטעם המשני

(65) *veàxavér* 'והחבר'
vèaxàverá 'והחברה'
kešèamèna(h)élet 'כשהמנהלת'

בעברית ישראלית נוטה הטעם המשני לחול באורח קצוב: אם סופרים לאחור החל מהטעם העיקרי, כל הברה שנייה היא בעלת טעם משני (Bolozky, 1982). אם מדובר ביותר מטעם משני אחד, ככל שירחק הטעם המשני מן הטעם העיקרי, כך יחזק. מכאן שהטעם המשני הראשון חזק יותר מן השני, השני חזק יותר מן השלישי וכך הלאה. הטעם המשני החזק ביותר נמוך תמיד בדרגה אחת מן הטעם העיקרי (הטעם המשני מסומן בסימן ').

תפוצתו של הטעם המשני מרמזת על כך שהעברית היא אחת מאותן שפות המעדיפות חילוף קבוע בין הברות חזקות לחלשות, ואינה מחבבת שני טעמים סמוכים. כך נוכל להסביר את רפיון הטעם בהברות החלשות או השמטת התנועות, כאשר הטעם המשני מתנגש בטעם העיקרי של המילה הסמוכה, לדוגמה:

(66) *šlošá yèladím* 'שלושה ילדים' < *šlošá yeladím* ~ *šlošá yladím*

כמו גם את היעקתות הטעם (המשתנה) במילים דקדוקיות כדי להימנע מהתנגשות טעמים:

(67) *atá bá* 'אתה בא?' ~ *àta bá* (~ *tabá*)

bó (h)éna 'בוא הנה!' ~ *bó enà* (~ *bóna*)

ù natán lánu makót 'הוא נתן לנו מכות' ~ *ù natán lanù makót*
èm raú bánu oyvím 'הם ראו בנו אויבים' ~ *èm raú banù oyvím*

1.8 הארכה פריטונית

במקרים מסוימים ניתן להבחין במעין הארכה פריטונית בעברית הישראלית. להלן מספר המחשות:

(68) איש מחשבים, אשכנזי (לא עקבי — נראה כי הוא מאריך כאשר הוא מדגיש משהו בטלפון, או כאשר הוא מנסה למכור/לשכנע):

'זה שונה' *ze šo:né*

'מהיר מאוד' *ma:hír meód*

'כל כמות שהבאתם, יצאה' *kol ka:mút šee:vétem, ya:cá*

'זה כולל את הכול' *ze ko:lél et akól*

'מחשב שלם' *maxšév ša:lém*

(69) מראיין ברדיו (בניסיון לדבר ברורות?):

'שעובדים למחייתם' *šeo:vdím lemíxyatám*

'חצי מיליארד שקלים' *xací milyárd ška:lím*

'שירותי הרווחה' *šèrutéy harèva:xá*

'זה קשה' *zè ka:šé*

'אני מודה לך' *aní mo:dé lax*

(70) מרואיין, מזרחי:

'מה זה משנה' *má ze mša:né*

'לא משנה' *ló mša:né*

'לנשל' *lèna:šél*

'לבטל' *lèva:tél*

'מדינה של מיליונרים' *mèdi:ná šel milyo:nérim*

'בתנאים הנוכחים' *bàtna:ím ano:xím*

'כולל אלה ש...'
ko:lél éle še

(71) מרואיין:

'עשרים ושלוש' *esrím ve ša:lóš*

'עולים' *o:lím*

'אתה תמיד אומר' *atá ta:míd omér*

(72) חרדי אשכנזי צעיר, בטלפון סלולרי באוטובוס:

'חצי שנה' *xa:cí ša:ná*

'יש דבר כזה' *yéš da:vár kazè*

'עוד שנה' *ód ša:ná*

(73) חייל אתיופי צעיר:
 'כל מה שצריך' *kól ma šèca:ríc*
 'אתה עושה מה שאומרים לך' *atá o:sé má šeo:mrím lexà*

(74) תימניה קשישה (טבחית ב"מקווה ישראל"):
 'שישים שנה' *ši:ším ša:ná*
 'אני עושה' *anì o:sá*
 'שמונים שקל' *šmo:ním šékel*
 'אין חברים' *éyn ḥave:rím*
 'לא מלמדים תימנים' *lò mela:mdím tèyma:ním*
 'לא מדברים טוב' *lò mda:brím tov*
 'לא צריך' *lò ca:ríc*

(75) עמיר פרץ (מזרחי, מזכיר ההסתדרות):
 'יש מפותרים' *yéš mefuta:rím*

(76) צעיר מזרחי (מרוקאי?):
 'שם היד שלו על היד שלי' *sám ha:yád še:lò al ha:yád še:lí*

(77) מראינת (אשכנזייה, ג'ודי מוזס):
 'סולנית' *sòla:nít*
 'הצלחה' *àcla:xá*
 'המפיק שלך' *àme:flk šelàx*
 'אני רוצה' *aní ro:cá*
 'איך עבר השבוע?' *èyx a:vár ašavúa*
 'תפגוש אותה' *tifgòš o:tá*

(78) האלוף משה קפלינסקי, על פיגוע של החיזבאללה:
 'הדבר השני' *àdavár aše:ní*
 'המטען נתגלה' *àmitán nitga:lá*
 'במידה ונפגע אזרח לבנוני' *bèmi:dá venifgá ezráx levanóni*
 'שום דבר' *šúm da:vár*

הארכה פריטונית היא מאפיינ קבוע של דיבור אתיופי ותימני, אך נראה כי גירסה מתונה יותר שלה היא חלק מן ההגייה ה"צפונית", של צפון תל-אביב

וסכיבותיה, בדרך כלל בקרב בני נוער משכבות מבוססות, אך בשום פנים ואופן אין היא מוגבלת אך ורק לקבוצת דיבור זו. אם אכן ישנה העדפה טבעית לטעם מלעילי בעברית הישראלית הלא-מוקפדת, ייתכן שהיא זו שמחוללת את ההארכה. ההארכה היא גם מאפיין של דיבור מכון, שנועד לשכנע ולהשפיע, וניתן לראות בה נסיגה לעבר "תזמון הברתי" במקום "תזמון על-פי טעם", הנהוג כיום בעברית הישראלית. בשפות כמו אנגלית, הטעם חל בפרקי זמן שווים יחסית, וההברות הכלתי מוטעמות שבין אלה המוטעמות נדחסות או מצטמצמות (תזמון על-פי טעם); בשפות כמו ספרדית, כל ההברות הן בעלות אורך שווה, פחות או יותר (תזמון הברתי). ההארכה הפריטונית הנדונה מתקרבת למודל הספרדית. המניעים עשויים להיות הן העדפה טבעית לטעם מלעילי והן העדפה גוברת לתזמון הברתי. אלא שבשל השפעתה העזה של האנגלית על העברית הישראלית של היום, קשה לדעת כיצד יתפתחו הדברים.

1.9 שונות פונולוגית – מגמות כלליות

ככלל, הידמות, צמצום והישמטות עומדים ביחס ישיר לתדירות השימוש ולסיכוי יכולת השחזור מתוך ההקשר. כתוצאה מכך, למוספיות ולתנועות העזר (שהוכנסו אך ורק כדי להקל על ההיגוי) יש סיכוי גבוה להישמט או להצטמצם. הסיכוי לצמצום תנועות או להשמטתן עומד בדרך כלל ביחס הפוך למידת הצליליות. הדבר נובע בחלקו מכך שהתנועות הפחות צליליות, שהן e ו- i , מופיעות בתדירות גבוהה ברצפים שבהם קל לשחזרן, אך גם מפני שתנועות מובהקות יותר הן גם עמידות יותר בפני הישמטות/צמצום. ואילו באשר לעיצורים ההיפך הוא הנכון, בשל העדפה להבדל צליליות מרבי בין C לבין V ברצף הברתי CV . הבדל צליליות מינימלי בין עיצור לתנועה בהברת CV מאפשר את הישמטות C . במקום לטעון שכל אל"ף מצויה במבנה העומק ולהשמיטה לאחר מכן כמעט בכל סביבה, ניתן לנסח כלל לפיו סותם סדקי אינו קיים ונשמט, אלא ממומש מדי פעם מסיבות פונטיות, וגם כדי לסמן חציצה בין תנועות. במקומות שבהם אין חציצה עיצורית ניתן להכניס תנועה למחצה, כמו ב-*ani yavo, ruwax*.

נראה כי הידמות עיצורים היא מקדימה בדרך כלל, והיא חזקה יותר כאשר שני העיצורים הנדונים מופיעים באותה הברה, כפי שנרמז בכך ש-*táŋk* 'טנק' הוא בגדר חובה (**tánk*).

"קלות ההגייה" היא הסיבה לפישוט העיצורים ב- $ts < c$, כמו גם לפישוט התנועות ברצפי eV לא מוטעמים כגון $tu:na < teuna < tuuna$.

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

אולי ניתן לומר שבדיבור לא-פורמלי מיקומו הטבעי של הטעם הוא מלעילי, או שסגנון הקרבה נוטה לשמור על טעם יציב שאינו מושפע מתוספת סופיות, כדי לקיים שקיפות מרבית של הבסיס וכדי להגביר את פשטותה של המערכת על ידי הפחתת השינויים בתחומי הפרדיגמה. הארכה פריטונית עשויה להיות תוצאה של העדפה זו, אבל היא עשויה להצביע גם על חזרה לתזמון הברתי. בדיבור לא-מוקפד, הנטייה לחילופים סדירים בין הברות חזקות לחלשות עשויה לגרום לרפיון הטעם, להשמטתו או להעתקתו (במיוחד במילות תפקוד).

2. שונות מורפולוגית בעברית מדוברת

כשמדובר במורפולוגיה של העברית הישראלית, אין המדובר בשונות מובהקת כמו השונות הפונולוגית. שונות פונולוגית בתת-דיאלקט מסוים היא פונקציה של סגנון דיבור ומישל, והיא מתבטאת לעתים קרובות אף באידיולקט יחיד. במורפולוגיה אין שונות אמיתית, שכן מבחינה סמנטית, כל מימוש שונה לפחות מינימלית מן החלופה הנראית שווה לו – למעט, אולי, במבחני יצירתיות, שבהם אותה ישות סמנטית עשויה לבוא לידי ביטוי במספר דרכים, כפי שמראה בולוצקי (Bolzky, 1999a). אבל מילים שהופקו בניסוי לשוני אינן רלוונטיות לתיעוד במאגר לשון. עם זאת, מגמות בחידושים האחרונים שעלו מהשוואת מילונים או מחקר המילים היחידאיות במאגרים (Bolzky, 1999a), אכן מצביעות על שונות מעניינת במימוש תכונות סמנטיות מסוימות, וכמה מהן עשויות להיות מעוגנות בהבדלי מישל. מספר דוגמאות להמחשה:

2.1 שונות במימוש פועלי גרימה

פועלי גרימה ממומשים בבניין הפעיל במישלב הספרותי, ובבניין פיעל בדיבור ובמישלים לא ספרותיים. ראה Bolzky, 1999a :

(79) פועלי גרימה חדשים בבניינים הפעיל ופיעל
בניין הפעיל, ספרותי:

מקור	פירוש	צורה
תאגיד/איגוד	יצר תאגיד	האגיד
טרי	הפך לטרי, רענן	הטרי
מאושר	עשה למאושר	האשר
גיחך	העלה חיוך	הגחך

בניין פיעל, דיבורי :

מקור	פירוש	צורה
מסטול (ערבית)	גרם להשתכרות	מִסְטָל
מפונק+דרעק	פינק יותר מדי	פִּנְדֵּק
פאדיחה (ערבית)	הביך	פִּדְח
שיפר+ביצר	שיפר, חיזק	שִׁפְר

2.2 שונות במימוש תארים

כאשר התואר הוא גזור-פועל, או שמשמעותו מכוונת לפעולה, הוא ממומש במשקל $meCuCaC$; כאשר מדובר בגזירה ישירה ממקור שאינו פועלי, מימוש ברירת המחדל של התואר הוא עם הסופית i (Bolozky, 1999a):

(80) תארים במשקל $meCuCaC$ ותארים בסיומת i חדשים

$meCuCaC$:

מקור	פירוש	צורה
דפרס (> דיפרסיה)	מדוכא	מדופרס
מוחשב (> מחשב)		ממוחשב
מנוע	מצויד ברכב	ממונע
באסה	מדוכא	מבואס

תארים בסיומת i

מקור	פירוש	צורה
בטיחות		בטיחותי
ממסד		ממסדי
צה"ל		צהלי
חלב	מי שמתקשה להחליט	חלבי

2.3 שונות כתבניות למבצעי פעולה

תצורות חדשות יחסית של מבצעי פעולה עשויות להתממש בגזירה מסורגת במשקל $CaCCan$, או קווית, בתוספת $+an$. אין כל הבדל פונקציונלי משמעותי בין שתי דרכי התצורה. יש נטייה לבחור ב- $CaCCan$ כאשר הבסיס הוא צורת פועל, וב- $+an$ כאשר הוא שם עצם או תואר. החריגים העיקריים הם סוגי ה- $mistaglan$, $mecican$, אך על-פי המסורת הגורסת כי צורות הבינוני

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

הן למעשה שמות, ההכללה תקפה גם לגביהן. הדוגמאות הבאות לקוחות מבלוצקי (Bolozky, 1999a):

(81) מבצעי פעולה במשקל *CaCCan*

מקור	פירוש	צורה
דיבר יותר מדי (> זְבַל)	מי שמדבר יותר מדי	זְבַלָן
בילה	מי שמבלה הרבה	בַלֵּין
קנה	מי שקונה לחברות	קִנְיָן
פיזר	מי שמבזבז כספים	פִּזְרָן
טָרַר	מי ש"מנרנד", מטריד	טָרְרָן

מבצעי פעולה בתבנית *+an*

מקור	פירוש	צורה
טיל	חייל המשגר טילים	טִילָן
מסעדה	בעל מסעדה	מִסְעָדָן
מפסיד	מי שמפסיד תמיד	מִפְסִידָן
מציץ	מי שמציץ לתוך חיי אחרים	מְצִיץָן
מרגיז	מי שמרגיז תמיד	מְרַגֵּזָן

2.4 שונות במימוש המכשירים

בלשון המדוברת, מכשירים שבעברית נורמטיבית ממומשים במשקל *maCCeC* מתמזגים עם משקל מבצעי הפעולה האנושיים *meCaCeC* ויוצרים סוג של קטגוריית "מבצע", המכילה הן מבצעי פעולה אנושיים והן מכשירים המבצעים פעולה דומה (ראה Bolozky, 1999a):

(82) וריאנטים דיבוריים ב-*maCCeC* ו-*meCaCeC* למכשירים:

משמעות חלופית	חלופה דיבורית	פירוש	צורה ספרותית
מי שמצנן	מְצַנֵּן	מכשיר צינון	מְצַנָּן
מי שמגהץ	מְגַהֵץ	מכשיר גיהוץ	מְגַהֵץ
מי שמקצץ	מְקַצֵּץ	מכשיר קיצוץ	מְקַצֵּץ
מי שמקרר	מְקַרֵּר	מכשיר קירור	מְקַרֵּר
מי שמנתק	מְנַתֵּק	אמצעי ניתוק (טלפון)	מְנַתֵּק
מי שמפצח אגוזים	מְפַצֵּחַ	מפצח אגוזים	מְפַצֵּחַ

מִי שְׁמֵרֶסֶק	מִי שְׁמֵרֶסֶס	מִי שְׁמֵרֶסֶק	מִי שְׁמֵרֶסֶס
מִי שְׁמֵרֶסֶס	מִי שְׁמֵרֶסֶק	מִי שְׁמֵרֶסֶס	מִי שְׁמֵרֶסֶק
מִי שְׁמֵרֶסֶק	מִי שְׁמֵרֶסֶס	מִי שְׁמֵרֶסֶק	מִי שְׁמֵרֶסֶס
מִי שְׁמֵרֶסֶס	מִי שְׁמֵרֶסֶק	מִי שְׁמֵרֶסֶס	מִי שְׁמֵרֶסֶק

2.5 שונות במימוש שמות מקומות

שמות מקומות, שבעברית הנורמטיבית ממומשים במשקל *miCCaCa*, מתמזגים בעברית המדוברת עם משקל המכשירים *maCCeCa*, כנראה בגלל הדמיון האורתוגרפי, משום שמשקל *maCCeC(a)* שוקן/ףפי/מובהק סמנטית, ובשל העדפת תנועת ה-*a* הכולטת יותר (ראה Bolozky, 1999a):

חלופה דיבורית	שם מקום ספרותי	(83)
מִכְבֶּסָה	מִכְבֶּסָה	(א)
מִסְפָּרָה	מִסְפָּרָה	
מִשְׁתַּלָּה	מִשְׁתַּלָּה	
מִשְׁתַּנָּה	מִשְׁתַּנָּה	
מִשְׁחָטָה	מִשְׁחָטָה	
מִתְפָּרָה	מִתְפָּרָה	
מִגְהֵצָה	מִגְהֵצָה	
מִסְפָּנָה	מִסְפָּנָה	
מִגְלָפָה	מִגְלָפָה	
מִלְטָשָׁה	מִלְטָשָׁה	
מִחְלָכָה	מִחְלָכָה	
מִחְשָׁשָׁה	מִחְשָׁשָׁה	
מִכְתָּבָה	מִכְתָּבָה	
מִגְלָשָׁה (בסלנג מִגְלָצָה)	מִגְלָשָׁה	
מִדְרָכָה/מִדְרָכָה	מִדְרָכָה	(ב)
מִרְפָּאָה/מִרְפָּאָה	מִרְפָּאָה	
מִזְבְּלָה/מִזְבְּלָה	מִזְבְּלָה	
מִזְרָקָה/מִזְרָקָה	מִזְרָקָה	
מִזְלָלָה/מִזְלָלָה	מִזְלָלָה (סלנג)	

בתת-קבוצה א' מועתקים 14 שמות מקום ממשקל *miCCaCa* הספרותי למשקל *maCCeCa* הדיבורי. בתת-קבוצה ב', 5 שמות במשקל *miCCaCa*, שעשויים

להתממש ב- $miCCaCa$ או ב- $maCCeCa$ במישלב הדיבורי. את כיוון המעתק הזה, מ- $miCCaCa$ ל- $maCCeCa$ ולא להיפך, ניתן להסביר במונחים של שקיפות. אם $miCCaCa$ ו- $miCCaC$ מצד אחד ו- $maCCeC$ ו- $maCCeCa$ מצד שני אכן נתפשים בידי הדוברים הילידיים כצמדדים, כי אז הצמד השני שקוף יותר מבחינה סמנטית מהראשון. בעוד שמרבית הצורות ב- $maCCeC$ וב- $maCCeCa$ במילון אבן-שושן (80–1970) הן מכשירים, רק רוב המימושים של $miCCaCa$ הם שמות מקום, וכרבע בלבד מהיקריות $miCCaC$ הן שמות מקום. $miCCaC$ משמש בעיקר כמשקל של שמות עצם מופשטים.

מבחינה סמנטית איפוא משקל $miCCaC(a)$ אינו שקוף דיו עבור שמות מקום, וזה מאפשר ל- $maCCeCa$, המשקל המובהק יותר סמנטית, לשמש "מפלט" לשניהם, למכשירים ולמקומות. הדבר מתאפשר הודות לקיומם של מספר מימושי $maCCeCa$ שמלכתחילה מציינים הן את המכשיר והן את שם המקום *ma'afera* 'מאפרה', לדוגמה, היא גם מכשיר לאיסוף אפר, וגם מקום לאפר):

(84) מַאפְרָה — מְקַפְצָה — מְטַחְנָה — מְדַרְגָה

ככלל איפוא $maCCeC(a)$ פורה יותר מאשר $miCCaC(a)$. פוריותו הגדולה יותר יחסית נתמכת גם על ידי תוצאות מבחני הפוריות אצל ברמן (Berman, 1987). במבדקי התצורה הפתוחים בחידושי לשון שהיא ערכה נמצא המשקל $maCCeC(a)$ במקום השני (אחרי $+an$, ראה לעיל) במימוש מכשירים, ובדרגה שווה לזה של $miCCaC(a)$ במימושי מקום (20% ו-21% בהתאמה). שמות המקום ב- $miCCaC(a)$ נפוצים יותר מאשר ב- $maCCeCa$ לפי הנתונים של ברמן רק במשימות שיפוט (28%–45% בהתאמה). ברמן מציעה גם הסבר כללי יותר לחוסר היציבות של מימושי שמות המקום: לעומת מבצעי הפעולה והמכשירים, שמשקליהם מזוהים היטב, שמות המקום עשויים לאפיינ מיגוון רחב של תכונות סמנטיות, וזה מאפשר להם להיעתק בקלות רבה יותר ממשקל אחד למשנהו, או לחלופין, לחלוק קטגוריות סמנטיות חופפות באופן חלקי עם משקלים אחרים.

ישנו הסבר אפשרי אחר למעתק $miCCaCa < maCCeCa$. הוא עשוי להיות שינוי שמניעיו פונטיים, מתנועה מסומנת (במקרה זה i) לתנועה הלא-מסומנת a . סימוכין לאפשרות זו מצויים ככל הנראה בנתונים מן הערבית העיראקית (ראה Bolozky and Jiyad, 1989; 1990), שבה קיים מעתק מ- $mi+$, האופייני למכשירים, אל $ma+$, האופייני לשמות מקום, כמו במכשירים כגון $mibzal <$

mabzal 'כלי לשטיפת אורז'; *majhar < mijhar* 'מיקרוסקופ'; *madfa < midfa* 'תותח'. מכיוון שזהו היפוכו של התהליך שחל בעברית הישראלית, דהיינו: מעתק מתבנית המכשיר לתבנית המקום ולא להיפך, ההסבר הפונולוגי הוא היחיד שיכול להסביר את שתי התופעות גם יחד. תנועת *a* הוכחה כתנועה הלא-מסומנת בעברית מודרנית (פלדה 1958; בולוצקי 1990), וניתן להוכיח אותו הדבר, כנראה, גם לגבי ערבית. בשני המקרים מדובר במעתק פונטי לעבר התנועה הבלתי מסומנת.

2.6 חילופי *+er / +(y)onér*

הולך ומתהווה הבדל בין הסופית *+er* בטעם מלעילי — שמקורה בידיש או באנגלית במשמעות של מבצע פעולה והמשמשת כיום בעיקר בשמות מכשירים — לבין *+onér* או *+yonér*, בטעם מלרעי, שמקורה בצרפתית (או בגרמנית), שהוא כיום משקל פורה למדי למבצעי פעולה (ראה Bolozky, 2000). נראה שההבחנה בין שתי התבניות מעוגנת בעיקר במיקומו של הטעם. העברית שאלה מספר לא מבוטל של מילים מן היידיש ומן האנגלית המסתיימות בסופית מבצע הפעולה או שם המכשיר *+er*, שלפניה טעם מלעילי או קדם-מלעילי. כמה מהן, כדוגמת 'מאכער', *máxer*, 'גנגסטר', *gángster*, נשאלו כיחידות שלמות, כולל הסופית. במקרים אחרים קיימת אלטרנציה בין צורות עם הסופית *+er* לבין צורות בלעדיות, בדיוק כפי שעושה שפת המקור, מה שמרמז על כך שדוברי עברית אכן מתייחסים אל *er* כאל סופית:

	פירוש	עם סיומת <i>+er</i>	פירוש	בסיס (85)
	זיעה; רברבנות	<i>švícér</i>	רברבן	<i>švíc</i>
	צואה	<i>káker</i>	'קאקר', אדם מגעיל	<i>káka/káke</i>
	בלוף, שקר	<i>blófer</i>	'בלופר', שקרן, בדיין	<i>blóf</i>
	טסט (מבחן נהיגה)	<i>tester</i>	טסטר (בוֹחַן נהיגה)	<i>tést</i>

הוכחה ישירה יותר ל"מציאות הפסיכולוגית" של *+er* כסופית ניתן למצוא בדוגמאות הבאות, שאליהן ניתן להתייחס כהוספה עברית "מקורית" של *+er* לפריטים שאולים:

	פירוש	עם סיומת <i>+er</i>	פירוש	בסיס (86)
	למחוך	<i>kvěčer</i>	שדכן סיכות	<i>kvěč</i>
	'שפריץ', מתז	<i>šprícér</i>	סיפון סודה	<i>špríc</i>
	גריל, אסכלה	<i>gríler</i>	מכשיר לצליית בשר	<i>gríl</i>

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

אפשר לטעון איפוא לקיום צרון סופי עצמאי *+er*, שבו הטעם נופל תמיד על ההברה שלפניו או על זו שלפניה. כשבעברית ישראלית נוצרות מילים חדשות במשקל זה, נראה כי הן מתייחסות למכשירים בלבד. אין הדבר מפתיע. כפי שנאמר לעיל, הדוברים אינם מבדילים לעתים בין עושי פעולה לבין מכשירים, ואל שניהם הם מתייחסים כאל "מבצע הפעולה". עם זאת, הברת *+er* לא תמיד בלתי-מוטעמת. קיימת קבוצת שמות המציינים מבצעי פעולה אנושיים שבהם הטעם חל על הסיומת *+ér* עצמה. ברוב המקרים האלה קודמת ל-*ér* הברת *on*, כגון:

עם סיומת <i>+er</i>		בסיס (87)	
מיליונר	<i>milyonér</i>	מיליון	<i>milyón</i>
ביליונר	<i>bilyonér</i>	ביליון	<i>bilyón</i>
מיסיונר	<i>misyonér</i>	מיסיון	<i>misión</i>
ליגיונר	<i>ligyonér</i>	ליגיון	<i>ligyón</i>
פונקציונר	<i>funkcyonér</i>	פונקציה	<i>fűnkcyá</i>
פרוטקציונר	<i>protekcyonér</i>	פרוטקציה	<i>protékcyá</i>

מצאתי רק שתי דוגמאות ל-*+er* מוטעמת שלא אחרי *on*:

עם סיומת <i>+er</i>		בסיס (88)	
מיליארדר	<i>milyardér</i>	מיליארד	<i>milyárd</i>
סטאז'ר	<i>stažér</i>	סטאז'	<i>stáž</i>

נראה כי קבוצה זאת מבוססת על שאילות מן הצרפתית (דרך לשונות אחרות?) בדגם *milyonér*, שאימצו את מקום הטעם של המילה בצרפתית. אך מלכתחילה, אין קבוצה זו שונה מבחינה סמנטית מקבוצת ה-*+er* שמקורה ביידיש/באנגלית. במקרים כמו *funkcyonér* או *protekcyonér* ניתן אולי לטעון כי הן מושתתות על */fűnkcyon/* וכו' שמקורה בצרפתית או בגרמנית, או שהמוספית שוחזרה מ-*+ér* והפכה כאן ל-*+yonér* או ל-*+onér*. מספר צורות חדשות נוספות שופכות אור על סוגיה זו:

עם סיומת <i>+er</i>		בסיס (89)	
מאפיונר	<i>mafyonér</i>	מאפיה	<i>máfya</i>
קריזיונר, חם מזג	<i>krizyonér</i>	קריזה, זעם	<i>kríza</i>
באסטיונר	<i>bastyonér</i>	באסטה, דוכן בשוק	<i>básta</i>
פוקסיונר, בר מזל (מקרי)	<i>fuksyonér</i>	פוקס, מזל (מקרי)	<i>fűks</i>

אוגדונר, מפקד אוגדה	<i>ugdonér</i>	אוגדה	<i>ugdá</i>
פאשלונר, שאחראי לכ	<i>fašlonér</i>	פאשלה, כשל	<i>fášla</i>
שריונר, חייל שריון	<i>širyonér</i>	שריון	<i>širyón</i>
ביזיונר, שאחראי לביז	<i>bizyonér</i>	ביזיון	<i>bizayón</i>

ברוב המקרים, לבסיס בעל הברה אחת תיתוסף סיומת *+er* מן הסוג היידי/אנגלי, לא מוטעמת, ואילו בסיס ארוך יותר יסתיים ב-*+er* בטעם מלרעי מן סוג הצרפתי, אך לא תמיד. לדוגמה, מצד אחד *faršlófener* 'פרשלופנר', 'אדם ישונוני', ו-*kíbicer* 'קיביצר', ומצד שני *stáž* 'סטאז' < *stažér* 'סטאזר', *fúks* 'פוקס, מזל' < *fuksyonér* 'פוקסיונר, בר-מזל (מקר)'. כך שאורך הבסיס, על אף שהוא עשוי להיות רלוונטי, אין בו די כדי לקבוע את מקום הטעם או את רכיב המשמעות הנוסף (מכשיר לעומת מבצע פעולה אנושי). שני הסברים אפשריים לכך:

(א) הימצאות תנועה בסוף הגזע גורמת להכנסת העיצור האפי הלא-מסומן *n*, כדי למנוע מפגש בין שתי תנועות בגבול בין ההברות, שאינו אופטימלי.

(ב) המוספית 'מבוססת הצרפתית' אכן שוחזרה, והפכה ל-*+onér*, ובמקרה של *bastyonér*, *krizyonér*, ו-*fuksyonér* אולי אפילו ל-*+yonér* (*krizyonér* ו-*bastyonér* נוצרו ככל הנראה כאנלוגיה ל-*mafyonér* שקדם להם).

ניתוח התהליך הנ"ל (החושף את מבנה העומק של *+yonér* או *+onér*) מסביר את החלפתה של *a* סופית ב-*o* במקרה של *ugdonér* ודומיו: אם מעורבת בעניין *a* בסיסית, היא מושמטת לפני *+o* (לדוגמה, */ugda+onér / >*) וכאשר הגזע עצמו מסתיים ב-*+on*, שני רצפי ה-*on* מתמזגים לאחד (*širyonér / > /širyon+onér*). לחלופין, נוכל פשוט להניח קיום מוספית *+ér* בטעם מלרעי עבור הפריטים *širyonér* ו-*bizyonér*, אך עדיין יהיה צורך ב-*+yonér* נפרד. כך שהסופית "מבוססת הצרפתית" היא *+ér* בטעם מלרעי, שבמקרים מסוימים נראה שנבנתה מחדש כ-*+yonér* או *+onér*. ייתכן גם שהיום נתפשט *+ér / +onér* (y), בעלת הטעם המלרעי, כסופית ילידית. אם כן, למרות הדמיון התפקודי בין סופית *+er* היידי/אנגלית וה-*+onér* (y) *+ér* "מבוססת הצרפתית" (או עכשיו כבר ילידית), מנקודת מבט מורפולוגית *+er* ו-*+ér* הם שני צורני סיומת עצמאיים. ייתכן אפילו ששני סוגי ה-*+er*, הנבדלים זה מזה במקום הטעם, משקפים גם היווצרות של הבדל סמנטי: בעוד שה-*+ér*

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

"מבוסס הצרפתית" הוא מבצע פעולה אנושי ברור, ה-*er* + "מבוסס-הידיש" משמש למכשירים בלבד. הזוג המינימלי הבא מאשש השערה זו:

(90) *víšer* 'וישר, מגב שימשה' *višyonér* 'וישינור, חנפן' (במשמעות מלחך פנכה)

כך מאפשר לנו מיקום הטעם להכריע בין סופיות דומות לכאורה שאינן זהות.

2.7 שונות במימושי *+i* ו-*+ai*

בולוצקי (2000, Bolozky) דן בשונות הטעם בשמות בני לאומים ותושבי אזורים גיאוגרפיים, שעשויים להיות חלק מתופעה מקיפה יותר בעברית הישראלית, בה מעורבים גם סוגי מילים אחרים. נראה כי בשמות תושבי עיירות וערים (ושמות תואר הקשורים אליהם) נוטה הסופית *+ai* לקבל טעם מלרעי:

(91) שמות תושבי ישויות גיאוגרפיות עם תוספת סופית *+ai*

בסיס	עם <i>+ai</i>	ברלין	ברלינאי
<i>berlín</i>	<i>berlinaí</i>	ברלין	ברלינאי
<i>damések</i>	<i>damaskaí</i>	דמשק	דמשקאי
<i>dáblin</i>	<i>dablinaí</i>	דבלין	דבלינאי
<i>šé(y)nkín</i>	<i>še(y)nkinaí</i>	שנקין	שנקינאי
<i>xél(e)m</i>	<i>xelmaí</i>	חלם	חלמאי

+ái מלעילית, כמו ב-*paríz* 'פריז' > *parizái* 'פריזאי', נדירה יחסית בשמות לתושבי עיר.

כשסיומת ה"ניסבה" *+i* משמשת לציון שמות לאומים ותושבי עיירות וערים, נוטה הטעם ליפול על ההברה שלפניה:

(92) שמות תושבי ישויות גיאוגרפיות עם סופית *+i* (במלעיל)

בסיס	עם <i>+i</i>	שבדיה	שבדי
<i>švédya</i>	<i>švédi</i>	שבדיה	שבדי
<i>albánya</i>	<i>albáni</i>	אלבניה	אלבני
<i>irák</i>	<i>iráki</i>	עיראק	עיראקי
<i>súrya</i>	<i>súri</i>	סוריה	סורי
<i>ostrálya</i>	<i>ostráli</i>	אוסטרליה	אוסטרלי
<i>hódu</i>	<i>hódi</i>	הודו	הודי
<i>hóland</i>	<i>holándi</i>	הולנד	הולנדי

אוקראיני	<i>ukráini</i>	אוקראינה	<i>ukráyna</i>
קובני	<i>kubáni</i>	קובה	<i>kúba</i>
בורמזי	<i>burmézi</i>	בורמה	<i>búrma</i>
ירושלמי	<i>yerušálmí</i>	ירושלים	<i>yerušaláim</i>
תל-אביבי	<i>telavívi</i>	תל-אביב	<i>telavív</i>
בת-ימי	<i>batyámi</i>	בת-ים	<i>batyám</i>
חולוני	<i>xolóni</i>	חולון	<i>xolón</i>
חדרתי	<i>xaderáti</i>	חדרה	<i>xadéra</i>
אשקלוני	<i>aškelóni</i>	אשקלון	<i>aškelón</i>
אשדודי	<i>ašdódi</i>	אשדוד	<i>ašdód</i>
בגדדי	<i>bagdádi</i>	בגדד	<i>bagdád</i>
בוסטוני	<i>bostóni</i>	בוסטון	<i>bóston</i>

מעט מקרים בלבד יוצאים מכלל זה כשמדובר בתושבי ערים, לדוגמה:

(93) שמות תושבי ישויות גיאוגרפיות עם סופית *+i* (במלרע)

	עם <i>+i</i>		בסיס
צפתי	<i>cfatí</i>	צפת	<i>cfat</i>
רחובותי	<i>rexovotí</i>	רחובות	<i>rexóvot</i>

ויותר בקרב מונחי הלאום הנפוצים:

	עם <i>+i</i>		בסיס (94)
טורקי	<i>turkí</i>	טורקיה	<i>túrkiya</i>
אנגלי	<i>anglí</i>	אנגליה	<i>ángliya</i>
צרפתי	<i>carfatí</i>	צרפת	<i>carfát</i>
רוסי	<i>rusí</i>	רוסיה	<i>rúsya</i>
פולני	<i>polaní</i>	פולניה	<i>polánya</i>
גרמני	<i>germaní</i>	גרמניה	<i>germánya</i>
ספרדי	<i>sfaradí</i>	ספרד	<i>sfarad</i>
רומני	<i>romaní</i>	רומניה	<i>románya</i>
הונגרי	<i>hungarí</i>	הונגריה	<i>hungárya</i>

ברירת המחדל למיקום הטעם בעברית הישראלית היא ההברה האחרונה, אך כפי שצוין לעיל, נראה כי כאשר הדוברים אינם מצייתים להעדפה הנורמטיבית הזאת, מועדף הטעם המלעילי בהקשרים של לשון קרבה או של דיבור

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

לא-מוקפד. כאשר מדובר במונחי לאום ובתושבי ערים, נוטה $+ai$ להעיר על סגנון נורמטיבי ופורמלי יותר, ואילו $+i$ במלעיל אופיינית בדרך כלל ללשון קרבה ולדיבור לא-מוקפד.

ברירת המחדל השונה של מיקום הטעם עבור צורן $+i$ ועבור צורן $+ai$ במונחים המתייחסים לתושבי מקומות ובני לאומים (מלעילי ומלרעי לגבי כל אחד מהם, בהתאמה) עשויה לסייע בזיהוי הסופית שבמבנה העומק כאשר הגזע מסתיים ב- a . במקרים כאלה, קשה לקבוע האם מדובר ב- $+i$ המצטרפת ל- a של הבסיס, או האם מדובר ב- $+ai$ כיחידה שלמה הנוספת לגזע, כשה- a נשמטת מסופה. תמיכה לניתוח זה מעוגנת בעובדת קיום מקביל של צורות עושי הפעולה $+ai$ לצד צורות $+i$ כשמות תואר. בדיוק כפי שיש תוארי $+i$ המקבילים לתארים שללא ספק מסתיימים ב- $+ai$, כגון:

(95) גזעים המסתיימים ב- $+ai$ אותנטית המתחלפים עם תארים בסיומת $+i$

	תואר $+i$	פרסומאי	צורת $+ai$	פרסום	בסיס
פרסומי	<i>pirsumí</i>	פרסומאי	<i>pirsumái</i>	פרסום	<i>pirsúm</i>
אקדמי	<i>akadémi</i>	אקדמאי	<i>akademái</i>	אקדמיה	<i>akademya</i>
קומי	<i>kómi</i>	קומיקאי	<i>komikái</i>	קומדיה	<i>komédia</i>

כך יש גם תוארי $+i$ המקבילים לצורות $+ai$ שאמנם ייתכן שנגזרו מ- a של הבסיס בצירוף סיומת $+i$, אך ניתן לטעון גם שה- ai שבהן הוא יחידה בפני עצמה. גם כמה מונחי לאום כלולים בקטגוריה זו.

(96) צורות גזורות ai המסתיימות ב- a , המתחלפות עם תארים בסיומת $+i$

	תואר $+i$	הנדסאי	צורת $+ai$	הנדסה	בסיס
הנדסי	<i>handasí</i>	הנדסאי	<i>handasái</i>	הנדסה	<i>handasá</i>
מדיני	<i>medíní</i>	מדינאי	<i>medinái</i>	מדינה	<i>medíná</i>
פוליטי	<i>polítí</i>	פוליטיקאי	<i>politikái</i>	פוליטיקה	<i>polítika</i>
מתמט	<i>matemátí</i>	מתמטיקאי	<i>matematikái</i>	מתמטיקה	<i>matemátika</i>
ארגנט	<i>argentíni</i>	ארגנטינאי	<i>argentínái</i>	ארגנטינה	<i>argentína</i>
(ש"ת)		(ש"ע/ש"ת)			
פלשתי	<i>palestíni</i>	פלשתינאי	<i>palestinái</i>	פלשתינה	<i>palestína</i>
(ש"ת)		(ש"ע/ש"ת)			

קל למדי לקבוע אם צורת $+i$ מסוימת מקורה בבסיס עם a , שאליו היא הצטרפה כסיומת או ב- $+ai$ המהווה יחידה שלמה, כשלשתי הסופיות יש ייצוג סמנטי

שונה, דהיינו כאשר צורת ה-*ai* היא שם עצם (בדרך כלל עושה פעולה), ולעומתו קיימת המקבילה *i* המציינת תואר. אך צורות ה-*i* אינן תמיד מתארות, כשם שצורות ה-*ai* אינן בהכרח מוגבלות לשמות עצם. יש תחומים של חפיפה סמנטית ופונקציונלית שבהם שתי הסופיות מתקיימות באופן לגיטימי זו לצד זו, ואז קשה להפריד ביניהן. הדבר קורה בכמה צורות *i* ו-*ai* הגזורות משמות פרטיים המכנים לאומים או מקומות, ומייצרות תארים או שמות עצם לאפיון השמות הללו, אבל אין זוג מינימלי מן הסוג *palestíni* ~ *palestinái*. על כן קשה לקבוע האם מדובר ב-*ai* בלתי נחלקת או ב-*i* שהצטרפה לבסיס *a* בסופו כשמדובר בכמה מונחים המתייחסים לתושבי מקומות, כמו:

(97) תושבי ערים עם סיומת *-ai* - גזורי בסיס המסתיים ב-*a*

	עם <i>i</i>		בסיס
באר-שבעי	<i>beerševai</i>	באר-שבע	<i>beerševa</i>
פתח-תקואי	<i>petaxtikvai</i>	פתח-תקוה	<i>petaxtikva</i>
חיפאי	<i>xeyfai</i>	חיפה	<i>xeyfa /xáyfa</i>
עפולאי	<i>afulai</i>	עפולה	<i>afúla</i>
וינאי	<i>vinaí</i>	וינה	<i>vína</i>
אתונאי	<i>atunai</i>	אתונה	<i>atúna</i>
מוסקבאי	<i>moskvai</i>	מוסקבה	<i>móskva</i>

וכן גם לגבי יחידות גיאוגרפיות גדולות יותר, כגון:

(98) שמות מוצא עם *ái* גזורי בסיס המסתיים ב-*a*

	עם <i>ái</i>		בסיס
אמריקאי/אמריקני	<i>amerikái/amerikáni</i>	אמריקה	<i>amérika</i>
אפריקאי/אפריקני	<i>afrikái/afrikáni</i>	אפריקה	<i>áfrika</i>
קוסטה ריקאי	<i>kostarikái</i>	קוסטה-ריקה	<i>kostaríka</i>

בעוד שזוגות מינימליים כמו *palestinái* 'פלשתינאי' (שם עצם) ~ *palestíni* 'פלשתיני' (תואר) תומכים בקיום ה-*ai* כיחידה שלמה לצד ה-*i*, אין מימוש כמו **ameriki* או **afriki*, ולא **beerševi*, **petaxtikvi*, **xeyfi*, **afuli* או **vini*. במקום זאת, ניתן להשתמש במיקום הטעם כברירת המחדל כדי להבדיל בין שתי הסופיות לקבוצת תושבי המקומות ובני האומים, דהיינו *i* שלפניה טעם ו-*ai* מלרעית. במילים אחרות, צורת השטח [*ai*] המלרעית (*beerševai*, *vinaí* וכו') תרמוז על /*ai*/ שלמה (/ *beerševa+ai* /, / *vína+ai* /), שבה ה-*a* הסופית

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

של הבסיס נשמטת לפני *a* אחרת; וצורת השטח המסתיימת ב-*[ái]* מלעילית (*afrikái, amerikái* וכו'), תפורש כ-*/a+i /* (*/amerika+i /* , */afrika+i /*). הוכחה להיותן של *amerikái*- ו-*afrikái* גזורות בתוספת */+i /* ולא */+ai /* מצויה גם בחלופותיהן *amerikáni*- ו-*afrikáni*, שבהן רצף התנועות נחצץ על ידי ה-*n* הלא-מסומן, ככל הנראה בעקבות שריד לשמות לועזיים אשר להם *+ain*, *+an* או *+ien*, כפי שניתן לראות גם בדוגמאות הבאות:

(99) מונחי לאום עם סופית *áni* ממקור לועזי

	בסיס	עם <i>á+n+i</i>	
<i>kuba</i>	קובה	<i>kubáni</i>	קובני (הש' אנגלית Cuban)
<i>koréa</i>	קוריאה	<i>koreáni</i>	קוריאני (הש' אנגלית Korean)
<i>venecuéla</i>	ונצואלה	<i>venecueláni</i>	ונצואלני (הש' אנגלית venezuelan)
<i>čile</i>	צ'ילה	<i>čileáni</i>	צ'יליאני (הש' אנגלית Chilean)

אילו הייתה הסיומת */+ai /*, הרי שלא הייתה נחצית כך בידי עיצור תומך. שימו לב שאין הכרח שה-*n* הלא-מסומן החוצץ יהיה קשור ב-*+an*, *+ain* או *+ien*:

(100) שמות תושבי מקומות עם סיומת *áni*

	בסיס	עם <i>+áni</i>	
<i>tvérya</i>	טבריה	<i>tveryáni</i>	טברייני
<i>hercelíya</i>	הרצליה	<i>herc(e)liyáni</i>	הרצלייני
<i>beeršéva</i>	באר-שבע	<i>beerševyáni</i>	באר-שבייני (חלופה דיבורית ל'באר-שבעי')

לחלופין, */t /* בסיסי, הנובע מסופית הנקבה *+at* במבנה העומק, עשוי לעלות מחדש על פני השטח כדי לשבור את הרצף התנועותי */+ai /*, לדוגמה:

(101) שמות תושבי מקומות עם סיומת *+ati*

	בסיס	עם <i>+áti</i>	
<i>natánya</i>	נתניה	<i>netanyáti</i>	נתנייתי
<i>xadéra</i>	חדרה	<i>xaderáti</i>	חדרתי

מונחים לציון בני לאום ותושבי מקומות בהטעמה מלעילית עשויים לעתים להזדקק לחציצה עיצורית "אד הוק" (בהברת ה-*i* שהטעם לפנייה), כמו ב-*búrma* 'בורמה' < *burmézi* 'בורמזי' וכן *e(y)rópa* 'אירופה' < *e(y)rópi* 'אירופי' וגם

e(y)ropéi 'אירופאי'. לפעמים קיימות גם *+áni* וגם *+áti* זו לצד זו: *ásya* 'אסיה' < *asyáni* 'אסיאני' ~ *asyáti* 'אסייתי'.

כאשר הצורה מסתיימת ב-*ai* מלרעית, לא תיתכן חציצה מכל סוג שהוא, דהיינו אין *afúla* > **afulaní*, **afulatí* או **aful(a)ezí*, משום ש-*ai* במבנה העומק לא תיקטע לעולם. *beerševyáni* אפשרי, מפני שעבור חלופה זו הסופית היא *+i*, ולא *+ai*, והדבר מסביר גם מדוע לא קיימת הצורה **beerševyaní*. כך הראה בולוצקי (2000, Bolozky) כיצד ההבדל במיקום הטעם מאפשר להבדיל בין דפוסי תצורות מילים דומים אך שונים, כשמדובר בצורני המונחים לבני לאום ולתושבי מקומות — אם ב-*+i* מלעילית, או ב-*+ai* מלרעית במבנה העומק. כמו במקרים דומים הכרוכים בסיומת הניסבה *+i* לעומת הסופית *+ai*, הטעם המלרעי (שבמקרה זה קשור ל /*ai*/ אטומית) נוטה להצביע על מידה גבוהה יותר של פורמליות.

3. סיכום

בתחום הפונולוגיה, רוב השונות שנצפתה בעברית הישראלית נובעת מסגנון הדיבור, בהתאם למידת אי-ההקפדה ו/או קצב הדיבור. הדבר משתקף בראש ובראשונה בתופעות של צמצום, הידמות, התמזגות וכו', אך ישנה גם שונות מסוימת בהתאם למיקום הטעם ושונות הקשורה למישלבי דיבור ובלשון קרבה. כאשר למורפולוגיה, השונות מתבטאת בעיקר בבחירה בדפוסי מורפולוגיים שונים (או במיקום הטעם) לגילום מושגים סמנטיים קרובים. לעתים המשמעות זהה והדפוסיים השונים נבחרים על בסיס סגנון דיבור בלבד (ספרותי/יומיומי, פורמלי/לא-מוקפד וכו'). במקרים אחרים מתבססת הבחירה על הבדלים טבעיים מסוימים, כגון קטגוריה תחבירית (בדרך כלל פועל לעומת לא-פועל), או שדות סמנטיים קרובים (לדוגמה, עושה פעולה/מכשיר).

ביבליוגרפיה

אבן-שושן, אברהם. 1970–80. המילון החדש. ירושלים: קריית-ספר.
אורנן, עוזי. 1998. על מבנה המילון ועל מקומו של התואר בו. חלקת לשון כה:
33–13.

בולוצקי, שמואל. תשנ"א. על סימון התנועות a ו-*e* ועל סימון העדר התנועה בכתב של העברית החדשה. לשון ועברית ה: 34–37.

שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת

נרימין, ישי. תש"ס. סוגיות בענייני הגה וצורה. באר שבע: החוג ללשון עברית, אוניברסיטת בן-גוריון.

פלדה גאלי. 1958. שכוחות ההגאים בעברית (עם הקדמה מאת חיים רבין). לשוננו כג: 242–235.

Ariel, Mira. 1990. *Accessing NP Antecedents*. London: Routledge, Croom Helm Linguistics Series.

—. 1998. Three Grammaticalization Paths for the Development of Person Verbal Agreement in Hebrew. In J.-P. Koenig (ed.), *Discourse and Cognition: Bridging the Gap*. Stanford: CSLI/Cambridge University Press.

Berman, Ruth A. 1987. Productivity in the Lexicon: New-Word Formation in Modern Hebrew. *Folia Linguistica* 21: 425–461.

Blanc, Haim. 1964. Israeli Hebrew Texts. In: H. B. Rosén (ed.), *Studies in Egyptology and Linguistics in Honour of H. J. Polotsky*. 132–152. Jerusalem: Israel Exploration Society.

Bolozky, Shmuel. 1977. Fast Speech as a Function of Tempo in Natural Generative Phonology. *Journal of Linguistics* 13: 217–238.

—. 1979. On the New Imperative in Colloquial Hebrew. *Hebrew Annual Review* 3: 17–24.

—. 1980. On the Monophonematic Interpretation of Modern Hebrew Affricates. *Linguistic Inquiry* 11: 793–799.

—. 1982. Remarks on Rhythmic Stress in Modern Hebrew. *Journal of Linguistics* 18: 275–289.

—. 1984. Subject Pronouns in Colloquial Hebrew. *Hebrew Studies* 25: 126–130.

—. 1997. Israeli Hebrew Phonology. In: A. S. Kaye and P. Daniels (eds.), *Phonologies of Asia and Africa*, Winona Lake: Eisenbrauns. Vol. 1. 287–311.

—. 1999a. *Measuring Productivity in Word Formation: the Case of Israeli Hebrew*. *Studies in Semitic Languages and Linguistics* 27. Leiden: Brill.

—. 1999b. On the Special Status of the Vowels *a* and *e* in Israeli Hebrew. *Hebrew Studies* 40: 233–250.

—. 2000. Stress Placement as a Morphological and Semantic Marker in Israeli Hebrew. *Hebrew Studies* 41: 53–82.

—. (forthcoming). Surface Geminates (*dageš forte*) in Israeli Hebrew. *Judaic Studies Anniversary Volume*. University of Massachusetts/Amherst.

- and Mohammed Jiyad. 1989. Partial Mergers of Morphological Patterns in Modern Hebrew and in Some Dialects of Arabic. *North American Conference of Afroasiatic Linguistics*. New York, March 15–16.
- and Mohammed Jiyad. 1990. More on Agentives, Instrumentals and Locatives in Modern Hebrew and in Southern Iraqi Arabic. *North American Conference of Afroasiatic Linguistics*. Atlanta, March 29–31.
- and Ora R. Schwarzwald. 1990. On Vowel Assimilation and Deletion in Casual Modern Hebrew. *Hebrew Annual Review* 12: 23–48.
- Schwarzwald, Ora R. 1998. Inflection and Derivation in Hebrew Linear Word Formation. *Folia Linguistica* 3–4: 265–287.
- Shockey, Linda R. 1974. Phonetic and Phonological Properties of Connected Speech. *Ohio State University Working Papers in Linguistics* 17: iv–143.
- Vennemann, Theo. 1988. *Preference Laws for Syllabic Structure and the Explanation of Sound Change, with Special Reference to German, Germanic, Italian and Latin*. Berlin: Mouton de Gruyter.